

KARL MARX

KAPITAL I.

KRITIKA POLITIČNE EKONOMIJE

ZVEZEK 1, KNJIGA 1:
PRODUKCIJSKI PROCES KAPITALA
3., razširjena izdaja, 1. natis

NAPREJ!

LJUBLJANA 2012

UREDNIŠKA OPOMBA K DRUGEMU SLOVENSKEMU PREVODU PRVE KNJIGE KAPITALA

Marxova prva knjiga *Kapitala*, ki je pred vami, je že drugi slovenski prevod, ki pa je nastajal v Marxu in marksizmu izrazito manj naklonjenih okoliščinah kakor prvi, ki je izšel leta 1961 pri Cankarjevi založbi (in je bil redaktiran leta 1986). Za izhodišče smo vzeli tretjo nemško izdajo prve knjige *Kapitala* v prvotni redakciji Friedricha Engelsa (MEGA: Marx-Engels-Gesamtausgabe) in prevajalski aparat slovenske Temeljne izdaje (METI). S prevodom knjige smo začeli leta 2010 na pobudo članice sveta založbe Maje Breznik in s podporo dolgoletnega direktorja Zvoneta Filipoviča, ki je predlog tudi sprejel v program založbe skupaj z urednikoma Matjažem Šprajcem in Urošem Zormanom. Knjigo je prevedla Mojca Dobnikar, uredili so jo strokovna pregledovalca Marko Kržan in Ciril Oberstar ter Jernej Habjan, ki je prevod tudi jezikovno pregledal. Stvarno kazalo knjige je za slovensko izdajo prilagodil Tibor Rutar, imensko pa Ana Štromajer. Knjigo je oblikoval Tomaž Perme, natisnila jo je tiskarna Inkunabula s finančno podporo Studia Moderna. Korekture so opravili Jernej Habjan, Martin Hergouth, Luka Mesec, Tanja Velagić in Uroš Zorman. Organizacijsko sta pri prevodu knjige sodelovala tudi odgovorni urednik Matjaž Šprajc in njegov naslednik Rok Kogej. Vsem se zahvaljujemo za trud in sodelovanje, Javni agenciji za knjigo RS pa za to, da je knjigo uvrstila med večletne knjižne projekte nacionalnega pomena za obdobje 2010–2012.

Uredništvo
Ljubljana, decembra 2012

KAZALO

3	Uredniška opomba k drugemu slovenskemu prevodu prve knjige <i>Kapitala</i>
13	Predgovor k prvi izdaji
17	K drugi izdaji
23	K tretji izdaji

Prva knjiga PROCES PRODUKCIJE KAPITALA

Prvi razdelek BLAGO IN DENAR

	Prvo poglavje
29	BLAGO
29	1. Dva faktorja blaga: uporabna vrednost in vrednost (vrednostna substanca, vrednostna velikost)
34	2. Dvojni značaj dela, ki se kaže v blagih
38	3. Vrednostna forma ali menjalna vrednost
39	A Enostavna, posamična ali naključna vrednostna forma
40	1. Pola vrednostnega izraza: relativna vrednostna forma in ekvivalentska forma
40	2. Relativna vrednostna forma
40	a) Vsebnost relativne vrednostne forme
43	b) Kvantitativna določenost relativne vrednostne forme
45	3. Ekvivalentska forma
49	4. Celota enostavne vrednostne forme

50	B Totalna ali razvita vrednostna forma
50	1. Razvita relativna vrednostna forma
51	2. Posebna ekvivalentska forma
52	3. Hibe totalne ali razvite vrednostne forme
53	C Obča vrednostna forma
53	1. Spremenjeni značaj vrednostne forme
54	2. Razvojno razmerje relativne vrednostne forme in ekvivalentske forme
56	3. Prehod iz obče vrednostne forme v denarno formo
56	D Denarna forma
57	4. Fetiški značaj blaga in njegova skrivnost

Drugo poglavje

67	PROCES MENJAVE
----	----------------

Tretje poglavje

75	DENAR ALI BLAGOVNA CIRKULACIJA
----	--------------------------------

75	1. Mera vrednosti
82	2. Cirkulacijsko sredstvo
82	a) Metamorfoza blag
90	b) Obrok denarja
98	c) Novec. Vrednostni znak
102	3. Denar
103	a) Tvorba zaklada
107	b) Plačilno sredstvo
113	c) Svetovni denar

Drugi razdelek

PREOBRAZBA DENARJA V KAPITAL

Četrto poglavje

121	PREOBRAZBA DENARJA V KAPITAL
121	1. Obča formula kapitala
128	2. Protislovja obče formule
137	3. Nakup in prodaja delovne sile

Tretji razdelek

PRODUKCIJA ABSOLUTNE PRESEŽNE VREDNOSTI

Peto poglavje

149	PROCES DELA IN PROCES VEČANJA VREDNOSTI
149	1. Delovni proces
155	2. Uvrednotevalni proces

166	Šesto poglavje KONSTANTNI KAPITAL IN VARIABILNI KAPITAL
176	Sedmo poglavje STOPNJA PRESEŽNE VREDNOSTI
176	1. Stopnja eksploatacije delovne sile
182	2. Prikazovanje vrednosti produkta v proporcionalnih delih produkta
184	3. Seniorjeva »zadnja ura«
189	4. Presežni produkt
190	Osmo poglavje DELOVNI DAN
190	1. Meje delovnega dne
193	2. Lakomnost po presežnem delu. Tovarnar in bojar
200	3. Angleške industrijske panoge brez legalne omejitve eksploatacije
210	4. Dnevno in nočno delo. Sistem izmen
217	5. Boj za normalni delovni dan. Prisilni zakoni o podaljševanju delovnega dne od sredine 14. do konca 17. stoletja
228	6. Boj za normalni delovni dan. Omejitev delovnega časa s prisilnimi zakoni. Angleška tovarniška zakonodaja med letoma 1833 in 1864
244	7. Boj za normalni delovni dan. Povratni učinek angleške tovarniške zakonodaje na druge dežele
249	Deveto poglavje STOPNJA IN MNOŽINA PRESEŽNE VREDNOSTI
	Četrty razdelek PRODUKCIJA RELATIVNE PRESEŽNE VREDNOSTI
261	Deseto poglavje POJEM RELATIVNE PRESEŽNE VREDNOSTI
269	Enajsto poglavje KOOPERACIJA
281	Dvanajsto poglavje DELITEV DELA IN MANUFAKTURA
281	1. Dvojni izvor manufakture
283	2. Delni delavec in njegovo orodje
285	3. Temeljni formi manufakture – heterogena manufaktura in organska manufaktura
292	4. Delitev dela v manufakturi in delitev dela v družbi
299	5. Kapitalistični značaj manufakture

	Trinajsto poglavje
308	STROJI IN VELIKA INDUSTRIJA
308	1. Razvoj strojev
320	2. Vrednost, ki jo stroji oddajajo produktu
326	3. Prvi učinki strojnega obratovanja na delavca
327	a) Kako si kapital prisvaja dodatno delovno silo. Žensko in otroško delo
333	b) Podaljševanje delovnega dne
338	c) Intenziviranje dela
346	4. Tovarna
353	5. Boj med delavcem in strojem
361	6. Kompenzacijska teorija o delavcih, ki jih izrinjajo stroji
368	7. Odbijanje in privlačenje delavcev z razvojem strojnega obratovanja. Krise v bombažni industriji
378	8. Kako velika industrija revolucionira manufakturo, obrt in delo na domu
378	a) Odprava kooperacije, ki temelji na obrti in delitvi dela
379	b) Povratni učinek tovarn na manufakturo in delo na domu
381	c) Moderna manufaktura
383	d) Moderno delo na domu
387	e) Prehod moderne manufakture in dela na domu v veliko industrijo. Kako uporaba tovarniških zakonov za ta načina obratovanja pospeši to revolucijo
395	9. Tovarniška zakonodaja. (Zdravstvene in vzgojne klavzule.) Splošna razširitev v Angliji
409	10. Velika industrija in kmetijstvo

Peti razdelek

PRODUKCIJA ABSOLUTNE IN RELATIVNE PRESEŽNE VREDNOSTI

	Štirinajsto poglavje
415	ABSOLUTNA IN RELATIVNA PRESEŽNA VREDNOST

	Petnajsto poglavje
423	SPREMEMBE V VIŠINI CENE DELOVNE SILE IN V VELIKOSTI PRESEŽNE VREDNOSTI
424	I. Konstantni (dani) dolžina delovnega dne in intenzivnost dela, variabilna produktivna sila dela
427	II. Konstanten delovni dan, konstantna produktivna sila dela, variabilna intenzivnost dela
428	III. Konstantni produktivna sila in intenzivnost dela, variabilen delovni dan
429	IV. Istočasne variacije v trajanju, produktivni sili in intenzivnosti dela

	Šestnajsto poglavje
433	RAZLIČNE FORMULE ZA STOPNJO PRESEŽNE VREDNOSTI

Šesti razdelek MEZDA

439 Sedemnajsto poglavje
PREOBRAZBA VREDNOSTI OZIROMA CENE DELOVNE SILE
V MEZDO

446 Osemnajsto poglavje
ČASOVNA MEZDA

453 Devetnajsto poglavje
KOSOVNA MEZDA

461 Dvajseto poglavje
NACIONALNE RAZLIKE MED MEZDAMI

Sedmi razdelek PROCES AKUMULACIJE KAPITALA

469 (Uvodno pojasnilo)

471 Enaindvajseto poglavje
ENOSTAVNA REPRODUKCIJA

482 Dvaindvajseto poglavje
PREOBRAZBA PRESEŽNE VREDNOSTI V KAPITAL

482 1. Kapitalistični produkcijski proces v razširjenem obsegu.
Obrat lastninskih zakonov blagovne produkcije v zakone kapitalističnega prilaščanja

486 2. Napačno pojmovanje reprodukcije v razširjenem obsegu v politični ekonomiji

489 3. Delitev presežne vrednosti na kapital in dohodek. Teorija abstinence

495 4. Okoliščine, ki neodvisno od proporcionalne delitve presežne vrednosti na kapital in dohodek določajo obseg akumulacije: stopnja eksploatacije delovne sile. – Produktivna sila dela. – Rastoča razlika med uporabljenim in konsumiranim kapitalom. – Velikost založenega kapitala

503 5. Tako imenovani delovni fond

506 Triindvajseto poglavje
OBČI ZAKON KAPITALISTIČNE AKUMULACIJE

506 1. Rast povpraševanja po delovni sili z akumulacijo, ob nespremenjeni sestavi kapitala

513 2. Relativno zmanjševanje variabilnega dela kapitala z napredovanjem akumulacije in spremljajoče koncentracije

518 3. Progressivna produkcija relativnega presežnega prebivalstva ali industrijske rezervne armade

- 527 4. Različne eksistenčne forme relativnega presežnega prebivalstva. Obči zakon kapitalistične akumulacije
- 533 5. Ilustracija občega zakona kapitalistične akumulacije
- 533 a) Anglija v letih 1846–1866
- 538 b) Slabo plačani sloji britanskega industrijskega delavskega razreda
- 546 c) Nomadsko prebivalstvo
- 549 d) Učinek kriz na najboljše plačani del delavskega razreda
- 553 e) Britanski kmetijski proletariat
- 573 f) Irska

Štiriindvajseto poglavje

585 TAKO IMENOVANA PRVOTNA AKUMULACIJA

- 585 1. Skrivnost prvotne akumulacije
- 587 2. Zemljiška ekspropriacija kmečkega ljudstva
- 601 3. Krvava zakonodaja proti ekspropriirancem od konca 15. stoletja naprej.
Zakoni o zniževanju mezde
- 607 4. Geneza kapitalističnih zakupnikov
- 609 5. Povratni učinek kmetijske revolucije na industrijo.
Vzpostavitev notranjega trga za industrijski kapital
- 613 6. Geneza industrijskega kapitalista
- 621 7. Zgodovinske tendence kapitalistične akumulacije

Petiindvajseto poglavje

624 MODERNA TEORIJA KOLONIZACIJE

- 633 Imensko kazalo
- 635 Stvarno kazalo
- 645 Mere in denarne enote

*Posvečam
svojemu nepozabnemu prijatelju,
pogumnemu, zvestemu, plemenitemu prvoborcu proletariata,
Wilhelmu Wolffu.*

Roj. v Tarnauu 21. junija 1809,
umrl v izgnanstvu v Manchesteru 9. maja 1864.

Spis, prvi zvezek katerega izročam javnosti, je nadaljevanje moje razprave *H kritiki politične ekonomije*, ki sem jo objavil leta 1859. Do dolgega premora med začetkom in nadaljevanjem je prišlo zaradi dolgoletne bolezni, ki je vedno znova prekinjala moje delo.

Vsebino te zgodnejše razprave povzemam v prvem poglavju tega zvezka. Tega nisem napravil le zaradi povezave in popolnosti. Gre za izboljššan prikaz. Kolikor je le dopuščalo stanje stvari, sem tu razvil številne poprej le nakazane točke, nasprotno pa sem tisto, kar sem tam izčrpno razvil, tu le nakazal. Razdelka o zgodovini vrednostne in denarne teorije zdaj seveda sploh ni več. Vendar v opombah k prvemu poglavju bralec prejšnje razprave najde nove vi-
re za zgodovino te teorije.

V vseh znanostih velja, da je vsak začetek težak. Največ težav bo torej povzročalo razumevanje prvega razdelka, in sicer zlasti poglavja, ki vsebuje analizo blaga. Kar pa zadeva natančnejšo analizo vrednostne substance in vrednostne velikosti, sem jo napisal karseda poljudno.¹ V vrednostni formi, zgotovljena podoba katere je denarna forma, je zelo malo vsebine in je preprosta. Kljub temu jo je človeški duh zaman poskušal dojeti več kakor dva tisoč let, medtem ko je na drugi strani analiza vsebinsko veliko polnejših in bolj kompliciranih form vsaj približno uspela. Zakaj? Ker je lažje proučevati izob-

1 To se je zdelo toliko bolj potrebno, ker vsebuje pomembne nesporazume tudi tisti del spisa F. Lassalla proti Schulze-Delitzschu, ki pravi, da podaja »duhovno kvintesenca« mojih razlage o teh temah. En passant [mimogrede], če si je F. Lassalle vsa obča teoretska načela svojih ekonomskih razprav, na primer o zgodovinskem značaju kapitala, povezavi med produkcijskimi razmerji in produkcijskim načinom itd., vse do terminologije, ki sem jo ustvaril, skoraj dobesedno sposodil iz mojih spisov, in sicer brez navajanja virov, je tako ravnal pač iz propagandnih razlogov. Seveda ne govorim o njegovih podrobnih izvajanjih in aplikacijah, s katerimi nimam nič. [Odlomki v oglatih oklepajih so prevajalsko-uredniški, v lomljenih pa Marxovi. Op. prev.]

likovano telo kakor telesno celico. Poleg tega pri analizi ekonomskih form ne morejo pomagati ne mikroskop ne kemični reagenti. Oboje mora nadomestiti moč abstrahiranja. Blagovna forma produkta dela ali vrednostna forma blaga pa je za meščansko družbo ekonomska celična forma. Neizobraženemu se zdi, da je njena analiza zgolj dlakocepljenje. Pri tem gre dejansko za dlakocepljenje, a le za takšno, za kakršno gre v mikrološki anatomiji.

Z izjemo podpoglavja o vrednostni formi torej te knjige ne bo mogoče obtoževati, da je težko razumljiva. Seveda pa predpostavljam bralce, ki se hočejo naučiti kaj novega in ki torej hočejo tudi sami misliti.

Fizik opazuje naravne procese bodisi tam, kjer se pojavljajo v najpregnantnejši formi in jih kar najmanj kalijo moteči vplivi, bodisi, kadar je mogoče, izvaja eksperimente pod pogoji, ki zagotavljajo čist potek procesa. V tem spisu moram raziskati kapitalistični produkcijski način in njemu ustrezna produkcijska in občevalna razmerja. Njihovo klasično prizorišče je za zdaj Anglija. Zaradi tega razloga Anglijo uporabljam za glavno ilustracijo moje teoretske razlage. Če pa bi nemški bralec farizejsko skomigal nad razmerami angleških industrijskih in kmetijskih delavcev ali se ob tem optimistično tolažil, češ da v Nemčiji stvari še zdaleč niso tako slabe, mu moram vzklikniti: De te fabula narratur! [O tebi govori zgodba!]

Samo na sebi ne gre za višjo ali nižjo razvojno stopnjo družbenih antagonizmov, ki izvirajo iz naravnih zakonov kapitalistične produkcije. Gre za te zakone same, za tendence, ki delujejo in se uveljavljajo z železno nujnostjo. Industrijsko razvitejša dežela zgolj kaže manj razviti sliko njene prihodnosti.

Toda pustimo to ob strani. Tam, kjer se je pri nas kapitalistična produkcija popolnoma udomačila, na primer v pravih tovarnah, so razmere veliko slabše kakor v Angliji, saj nimamo protiuteži tovarniških zakonov. V vseh drugih sferah pa nas kakor vso drugo celinsko zahodno Evropo ne muči le razvoj kapitalistične produkcije, ampak tudi pomanjkanje tega razvoja. Poleg modernih stisk pritiska na nas niz podedovanih, ki izvirajo iz vegetiranja starih, preživelih produkcijskih načinov, te pa spremljajo času nasprotna družbena in politična razmerja. Ne trpimo samo zaradi živih, temveč tudi zaradi mrtvih. Le mort saisis le vif! [Mrtvi drži živega!]

Socialna statistika Nemčije in preostale celinske zahodne Evrope je v primerjavi z angleško siromašna. Kljub temu odstira tančico ravno dovolj, da lahko za njo zaslutimo Meduzino glavo. Ob naših lastnih razmerah bi se zgrozili, če bi naše vlade in parlamenti kakor v Angliji imenovali občasne preiskovalne komisije o ekonomskih razmerjih, če bi bile te komisije oborožene z enakimi pooblastili za raziskovanje resnice kakor v Angliji, če bi za ta namen našli enako strokovne, nepristranske in neprizanesljive može, kakor so angleški tovarniški inšpektorji, njihovi zdravniški poročevalci o »public health« (javnem zdravju), njihovi preiskovalni komisarji o eksploataciji žensk in otrok, o stanovanjskih in prehrabnih razmerah itd. Perzej je potreboval čepico nevidnico, da je zasledoval pošasti. Mi pa si takšno čepico vlečemo globoko čez oči in ušesa, da bi lahko obstoj pošasti zanikali.

Ne smemo si delati utvar. Tako kakor je bila ameriška vojna za neodvisnost v 18. stoletju znamenje za evropski srednji razred, je bila ameriška državljanska vojna v 19. stoletju znamenje za evropski delavski razred. V Angliji lahko prekratni proces otipamo z rokami. Na določeni stopnji mora udariti nazaj na celino. Tam bo imel bodisi surovejše ali pa bolj humane oblike, odvisno od razvojne stopnje samega delavskega razreda. Če odmislimo višje motive, torej zdaj vladajočim razredom njihov najbolj lastni interes narekuje, naj odstranijo vse zakonsko nadzorljive ovire, ki zavirajo razvoj delavskega razreda. Med drugim sem zato v tem zvezku odmeril tako obširen prostor zgodovini, vsebini in rezultatom angleške tovarniške zakonodaje. Nacija se more in mora učiti od drugih. Tudi če katera družba ugotovi naravni zakon svojega gibanja – in končni smoter tega spisa je razkriti ekonomski zakon gibanja moderne družbe –, naravnih razvojnih faz ne more ne preskočiti ne odpraviti z dekretom. Lahko pa skrajša in ublaži porodne bolečine.

Še besedo, da se izognemo morebitnim nesporazumom. Podobe kapitalista in zemljiškega lastnika nikakor ne slikam v rožnati luči. Toda za osebe gre tu le toliko, kolikor so personifikacije ekonomskih kategorij, nosilci določenih razrednih razmerij in interesov. Z mojega stališča, s katerega razvoj ekonomske družbene formacije pojmujem kot naravno-zgodovinski proces, je manj kakor s kateregakoli drugega stališča mogoče posamezniku pripisati odgovornost za razmerja, saj posameznik socialno ostaja stvaritev teh razmerij, pa naj se subjektivno še tako dvigne nadnje.

Na področju politične ekonomije se svobodno znanstveno raziskovanje ne spoprijema samo s tistim sovražnikom, s katerim se spoprijema na vseh drugih področjih. Posebna narava snovi, ki jo obravnava, priključuje na bojišče proti njemu najhujše, najbolj malenkostne in najzlobnejše strasti človeškega srca, furije zasebnega interesa. Angleška visoka cerkev prej odpusti napad na 38 od svojih 39 verskih členov kakor na $\frac{1}{39}$ svojega denarnega dohodka. V primerjavi s kritiko tradicionalnih lastninskih razmerij je danes celo ateizem culpa levis [mali greh]. Ne moremo pa prezreti nekega napredka. Opozarjam na primer na modro knjigo *Correspondence with Her Majesty's Missions Abroad, regarding Industrial Questions and Trades Unions* [Dopisovanje z misijami njenega visočanstva na tujem glede industrijskih vprašanj in sindikatov], ki je izšla v zadnjih tednih. Predstavniki angleške krone v tujini tu suhoparno povedo, da je v Nemčiji, Franciji, skratka v vseh kulturnih državah evropske celine, prav kakor v Angliji preobrazba obstoječih razmerij med kapitalom in delom občutna in neizogibna. V istem času na oni strani Atlantskega oceana gospod Wade, podpredsednik Združenih držav Severne Amerike, na javnih zborovanjih izjavlja: »Po odpravi suženjstva pride na dnevni red preobrazba kapitalskih in zemljiškolastninskih razmerij!« To so znamenja časa, ki jih ni mogoče zakriti s škrlatnimi plašči ali črnimi kutami. Ne pomenijo, da se bodo jutri zgodili čudeži. Kažejo pa, kako se celo v vladajočih razredih prebujata slutnja, da sedanja družba ni trden kristal, temveč organizem, ki je sposoben preobrazbe in je stalno v procesu preobražanja.

Drugi zvezek tega spisa bo obravnaval proces cirkulacije kapitala (II. knjiga) in oblike celotnega procesa (III. knjiga), sklepni tretji (IV. knjiga) pa zgodovino teorije.

Vsakršna sodba znanstvene kritike je dobrodošla. Proti predsodkom t. i. javnega mnenja, ki mu nisem nikoli popuščal, pa zame slejkoprej velja izrek velikega Florentinca: *Segui il tuo corso, e lascia dir le genti!* [Pojdi svojo pot, naj ljudje govorijo, kar hočejo! – »Vien dietro a me, e lascia dir le genti!«, pravi Dante v petem spevu *Vic*; slov. prev.: »Za mano! Naj se narod kar zgovarja!« (Dante Alighieri, *Božanska komedija, Vice*, prev. Andrej Capuder, Založba Obzorja, Maribor, 1972, V, 13.)]

LONDON, 25. JULIJ 1867

Karl Marx

Politična ekonomija je v Nemčiji še danes tuja znanost. Gustav von Gülich je v razpravi *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe* [...] [Zgodovinska predstavitev trgovine, obrti /.../], zlasti v prvih dveh zvezkih, ki sta izšla leta 1830, v glavnem že obravnaval zgodovinske okoliščine, ki so pri nas zavirale razvoj kapitalističnega produkcijskega načina in s tem oblikovanje moderne meščanske družbe. Politična ekonomija torej ni imela žive podlage. Kot zgotovljeno blago je bila uvožena iz Anglije in Francije; nemški profesorji politične ekonomije so ostali učenci. Teoretski izraz tuje dejanskosti se je v njihovih rokah preobrazil v zbirko dogem, ki so jih razlagali v smislu malomeščanskega sveta okrog sebe, torej napačno. Občutek znanstvene nemoči, ki ga niso mogli povsem zatreti, in neprijetno zavest, da morajo poučevati na dejansko tujem področju, so poskušali zakriti z bliščem literarnozgodovinske učenosti ali tako, da so primešali tujo snov, ki so si jo sposodili od t. i. kameralnih ved, od mešanice spoznanj, v ognju katere se mora očistiti vsak obetaven kandidat za nemško birokracijo.

Po letu 1848 se je kapitalistična produkcija v Nemčiji hitro razvijala in se danes že bogato razcveta. Toda našim strokovnjakom usoda še vedno ni naklonjena. Dokler so se mogli s politično ekonomijo ukvarjati nepristransko, v nemški dejanskosti ni bilo modernih ekonomskih razmerij. Ko so se ta razmerja pojavila, se je to zgodilo v okoliščinah, ki v meščanskem obzorju niso več dopuščale njihovega nepristranskega proučevanja. Kolikor je politična ekonomija meščanska, tj. kolikor kapitalistični red namesto kot zgodovinsko prehodno razvojno stopnjo pojmuje, nasprotno, kot absolutno in poslednjo podobo družbene produkcije, je lahko znanost le, dokler je razredni boj latenten in se razodeva le v posamičnih pojavih.

Pomislimo na Anglijo. Njena klasična politična ekonomija sodi v obdobje nerazvitega razrednega boja. Njen zadnji veliki predstavnik, Ricardo, nazadnje za izhodišče svojih raziskav zavestno vzame nasprotje med razrednimi in-

teresi, med mezdo in profitom, med profitom in zemljiško rento, pri čemer to nasprotje naivno pojmuje kot družbeni naravni zakon. S tem pa je tudi meščanska znanost ekonomije prišla do svoje neprekoračljive meje. V nasprotju z Ricardom in še v času njegovega življenja je naletela na kritiko v osebi Sismondija.²

Za naslednje obdobje, 1820–1830, je v Angliji na področju politične ekonomije značilna znanstvena živahnost. To je bilo obdobje vulgariziranja in širjenja Ricardove teorije pa tudi obdobje boja te teorije s staro šolo. Turnirji so bili sijajni. Na evropski celini slabo poznajo to, kar je bilo tedaj opravljeno, saj je velik del polemike raztresen po revialnih člankih, priložnostnih spisih in pamfletih. Nepristranskost te polemike – čeprav Ricardova teorija izjemoma služi tudi že kot orožje v napadu na meščansko gospodarstvo – je mogoče pojasniti s takratnimi okoliščinami. Na eni strani je sama velika industrija šele zapuščala svojo otroško dobo, kar dokazuje že dejstvo, da je šele s krizo iz leta 1825 začela periodični krožni tok svojega modernega življenja. Na drugi strani je bil razredni boj med kapitalom in delom še potisnjen v ozadje, politično zaradi razdora med vladami in fevdalci, zbranimi okrog svete alianse, ter ljudsko množico, ki jo je vodila buržoazija, ekonomsko pa zaradi spora med industrijskim kapitalom in aristokratsko zemljiško lastnino, ki ga je v Franciji zakrivalo nasprotje med parcelno lastnino in veliko zemljiško posestjo, v Angliji pa je po sprejetju žitnih zakonov odkrito izbruhnil. Literatura politične ekonomije v Angliji v tem obdobju spominja na viharo ekonomsko obdobje v Franciji po smrti dr. Quesnayja, a le kolikor babje leto spominja na pomlad. Z letom 1830 je nastopila kriza, ki je odločila enkrat za vselej.

Buržoazija je v Franciji in Angliji osvojila politično oblast. Odtlej je razredni boj praktično in teoretsko dobival vse izrazitejše in vse bolj grozeče oblike. Oznanil je poslednjo uro znanstvene meščanske ekonomije. Zdaj ni šlo več za to, ali je ta ali oni teorem resničen, temveč za to, ali kapitalu koristi ali škoduje, ustreza ali ne, je policiji nasproten ali ne. Na mesto nesebičnega raziskovanja so stopili plačani prepiri, na mesto nepristranskega znanstvenega proučevanja slaba vest in zli nameni apologetike. Toda celo vsiljivi traktatki, ki jih je po svetu trosila Anti-Corn-Law League [Zveza proti žitnim zakonom] s tovarnarjema Cobdenom in Brightom na čelu, so s svojo polemiko z zemljiškolastniško aristokracijo kazali vsaj zgodovinski interes, če že ne znanstvenega. S sirom Robertom Peelom pa je zakonodaja o prosti trgovini odvzela vulgarni ekonomiji tudi to poslednjo ost.

Celinska revolucija 1848–1849 je udarila tudi nazaj v Anglijo. Možje, ki so se še sklicevali na znanstveni pomen in so hoteli biti več kakor zgolj sofisti in sikofanti vladajočih razredov, so poskušali politično ekonomijo kapitala

2 Gl. moj spis *Zur Kritik der Politischen Oekonomie* [Franz Duncker Verlag], Berlin 1859, str. 39 [Karl Marx, *H kritiki politične ekonomije: 1858–1861*, prev. Igor Kramberger, Tomaž Mastnak in Rado Riha, v: Karl Marx in Friedrich Engels, *Temeljna izdaja*, zv. I/9, Marksistični center CK ZKS, Ljubljana, 1989, str. 122–123].

uskladiti z zahtevami proletariata, ki jih zdaj ni bilo več mogoče ignorirati. Od tod puhli sinkretizem, ki ga najbolje predstavlja John Stuart Mill. To je razglasitev bankrota »meščanske« ekonomije, ki jo je mojstrsko osvetlil že veliki ruski učenjak in kritik N. Černiševski v spisu *Orisi politične ekonomije po Millu [Očerki iz političeskoj èkonomii]*.

V Nemčiji je torej kapitalistični produkcijski način dozorel, potem ko se je v Franciji in Angliji z zgodovinskimi boji že hrupno razodel njegov antagonistični značaj, medtem ko je imel nemški proletariat že veliko odločnejšo teoretsko razredno zavest kakor nemška buržoazija. Ko se je tu meščanska znanost politične ekonomije zazdela mogoča, je torej že spet postala nemogoča.

V teh okoliščinah so se njeni glasniki razdelili v dve skupini. Prvi, pametni, podjetni, praktični ljudje, so se zbrali pod zastavo Bastiata, najplitvejšega in zato najuspešnejšega zastopnika vulgarnoekonomske apologetike; drugi, ponosni na profesorsko dostojanstvo svoje znanosti, so se ravnali po J. S. Millu, da bi spravili nespravljivo. Tako kakor v klasični dobi meščanske ekonomije so Nemci tudi v času njenega propada ostali zgolj učenci, posnemovalci in ponavljalci, mali kramarji velikega tujega posla.

Specifični zgodovinski razvoj nemške družbe je torej tu izključil sleherno izvirno nadaljevanje »meščanske« ekonomije, ne pa njene – kritike. Kolikor takšna kritika sploh zastopa kateri razred, lahko zastopa le tistega, ki je zgodovinsko poklican za prevrat kapitalističnega produkcijskega načina in končno odpravo razredov – proletariat.

Učeni in neučeni glasniki nemške buržoazije so *Kapital* najprej poskušali popolnoma zamolčati, kakor jim je uspelo v primeru mojih prejšnjih spisov. Ko pa ta taktika ni več ustrezala tedanjim razmeram, so pod pretvezo, da kritizirajo mojo knjigo, pisali navodila »za pomiritev meščanske zavesti«, a so v delavskem tisku – gl. npr. članke Josepha Dietzgena v *Volksstaat* – naleteli na močnejše nasprotnike in jim še danes dolgujejo odgovor.³

Spomladi 1872 je v Peterburgu izšel odličen ruski prevod *Kapitala*. Naklada 3.000 izvodov je zdaj že skoraj razprodana. Že leta 1871 je gospod N. Sieber (Зиберъ), profesor politične ekonomije na univerzi v Kijevu, v razpravi *Теорія цѣнности и капитала Д. Рикардо* (Teorija vrednosti in kapitala pri D. Ri-

3 Potuhnjeni blebetači nemške vulgarne ekonomije grajajo stil in potek mojega spisa. Literarnih pomanjkljivosti *Kapitala* ne more nihče soditi strožje kakor jaz sam. Kljub temu bom v prid in veselje teh gospodov in njihovega občinstva tu citiral po eno angleško in rusko mnenje. *Saturday Review*, ki je povsem sovražen do mojih nazorov, pravi, ko poroča o prvi nemški izdaji, tole: Potek spisa »daje poseben čar <charm> tudi najbolj suhoparnim ekonomskim vprašanjem«. *C.-II. вѣдомости [S.-P. ведомости (Sanktpeterburške novice)]* pa 20. aprila 1872 med drugim pravijo: »Z izjemo nekaj preveč specialističnih delov so za potek spisa značilne splošna razumljivost, jasnost in – kljub znanstveni višini predmeta – nenavadna živost. V tem pogledu pisec [...] še zdaleč ni podoben večini nemških učenjakov, ki [...] svoje knjige pišejo v tako mračnem in suhoparnem jeziku, da navadnemu smrtniku razganja glavo.« Bralcem sedanje nemško-nacionalno-liberalne profesorske literature pa razganja nekaj povsem drugega kakor glavo.

cardu) dokazal, da je moja teorija vrednosti, denarja in kapitala v temeljnih potezah nujno nadaljevanje Smithovega in Ricardovega nauka. Zahodnoevropejca pri branju njegove izvrstne knjige preseneti predvsem dosledno ohranjanje povsem teoretskega stališča.

Metoda, ki jo uporabljam v *Kapitalu*, je bila slabo razumljena, na kar kažejo že nasprotujoča si razumevanja.

Tako mi pariška *Revue Positiviste* na eni strani očita, da ekonomijo obravnavam metafizično, na drugi strani pa – uganite! –, da se omejujem na kritično razčlenjevanje danega, namesto da bi predpisoval recepte (comtovske?) za kuhinjo prihodnosti. Proti očitku metafizike prof. Sieber pravi: »Kolikor gre za samo teorijo, je Marxova metoda deduktivna metoda celotne angleške šole, katere pomanjkljivosti in prednosti so skupne vsem najboljšim teoretskim ekonomistom.« Gospod M. Block – v *Les Théoriciens du Socialisme en Allemagne. Extrait du Journal des Économistes* [Teoretiki socializma v Nemčiji. Izvleček iz revije *Journal des Économistes*], julij in avgust 1872 – ugotavlja, da je moja metoda analitična, in med drugim pravi: »Par cet ouvrage M. Marx se classe parmi les esprits analytiques les plus éminents.« [»S tem spisom se g. Marx uvršča med najizvrstnejše analitične duhove.«] Nemški recenzenti seveda vpijejo o heglovski sofistiki. Peterburški *Вестник Европы* (Evropski vestnik) v nekem članku, ki obravnava zgolj metodo *Kapitala* (maj 1872, str. 427–436), mojo raziskovalno metodo označi za strogo realistično, metodo prikaza pa z obžalovanjem označi za nemško-dialektično: »Na prvi pogled, če presojamo po zunanji formi prikaza, je Marx največji idealistični filozof, in sicer v nemškem, tj. slabem pomenu besede. Dejansko pa je neskončno večji realist kakor vsi njegovi predhodniki na področju ekonomske kritike [...]. Nikakor mu ni mogoče reči idealist.« Gospodu piscu ne morem odgovoriti bolje kakor z nekaj odlomki iz njegove kritike; ti bi bili poleg tega lahko zanimivi za marsikaterega mojih bralcev, ki jim ruski izvirnik ni dostopen.

Po nekem citatu iz mojega predgovora k spisu *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, nav. d., str. IV–VII [Karl Marx, *H kritiki politične ekonomije*, nav. d., str. 89–92], kjer obravnavam materialistično podlago svoje metode, gospod pisec nadaljuje:

»Marxu je pomembno le eno: ugotoviti zakon pojavov, s proučevanjem katerih se ukvarja. In pomemben mu ni le zakon, ki jih obvladuje, kolikor imajo zgotovljeno formo in so med seboj povezani, kot je mogoče opazovati v danem obdobju. Predvsem mu je pomemben tudi zakon spreminjanja, razvoja teh pojavov, tj. njihovo prehajanje iz ene forme v drugo, iz enega reda povezanosti v drugega. Ko ta zakon odkrije, podrobno proučuje posledice, v katerih se kaže v družbenem življenju [...]. Zato si Marx prizadeva le za eno: da bi z natančnim znanstvenim proučevanjem dokazal nujnost določenih ureditev družbenih razmerij in karseda neoporečno ugotovil dejstva, ki mu služijo kot izhodišča in oporne točke. Za to povsem zadostuje že, če z nujnostjo sedanje ureditve hkrati dokaže nujnost katere druge, v katero mora prva neizogibno preiti, pa naj ljudje

to verjamejo ali ne, naj se tega zavedajo ali ne. Marx obravnava družbeno gibanje kot naravno zgodovinski proces, ki ga krmarijo zakoni, ki so ne le neodvisni od volje, zavesti in namena ljudi, temveč tudi, in nasprotno, določajo hotenje, zavest in namene teh ljudi [...]. Če ima zavestni element v kulturni zgodovini tako podrejeno vlogo, je samoumevno, da more kritika, katere predmet je sama kultura, manj kakor karkoli drugega za osnovo imeti kakršnokoli obliko ali kakršenkoli rezultat zavesti. To pomeni, da njeno izhodišče ne more biti ideja, temveč le zunanji pojav. Kritika se bo omejila na primerjavo in konfrontacijo dejstva z drugim dejstvom, ne pa z idejo. Za to kritiko je pomembno le, da sta obe dejstvi karseda natančno proučeni in da sta dejansko drugo nasproti drugemu različna razvojna momenta ter predvsem da niso nič manj natančno raziskani niz redov, zaporedje in povezanost, v katerih se pojavljajo razvojne stopnje. Toda rekli boste, da so obči zakoni ekonomskega življenja isti, pa naj jih uporabimo za sedanjost ali za preteklost. Prav to Marx zanika. Po njegovem ni takšnih abstraktnih zakonov [...]. Po njegovem ima, nasprotno, vsako zgodovinsko obdobje lastne zakone [...]. Ko življenje preživi dano razvojno obdobje, ko preide iz enega danega stadija v drugega, ga začnejo tudi krmariti drugi zakoni. Skratka, ekonomsko življenje nam ponuja pojav, analogen razvojni zgodovini na drugih področjih biologije [...]. Stari ekonomisti so se motili o naravi ekonomskih zakonov, ko so jih primerjali z zakoni fizike in kemije [...]. Globlja analiza pojavov je dokazala, da se socialni organizmi med seboj razlikujejo prav tako temeljito kakor rastlinski in živalski organizmi [...]. Da, za isti pojav veljajo popolnoma različni zakoni zaradi različne celotne zgradbe teh organizmov, odstopanja njihovih posamičnih organov, razlike v pogojih, v katerih funkcionirajo, itd. Marx na primer zanika, da je prebivalstveni zakon enak v vseh časih in na vseh krajih. Nasprotno, zagotavlja, da ima vsaka razvojna stopnja lasten prebivalstveni zakon [...]. Z različnim razvojem produktivne sile se spreminjajo razmerja in zakoni, ki uravnavajo ta razmerja. S tem ko si Marx postavi cilj, da bo s tega gledišča raziskal in pojasnil kapitalistični gospodarski red, le strogo znanstveno formulira cilj, ki ga mora imeti vsako natančno proučevanje ekonomskega življenja [...]. Znanstvena vrednost takšnega raziskovanja je v razlagi posebnih zakonov, ki uravnavajo nastanek, eksistenco, razvoj, smrt danega družbenega organizma in njegovo nadomestitev z drugim, višjim. In Marxova knjiga dejansko ima to vrednost.«

Ko gospod pisec to, čemur pravi moja dejanska metoda, tako posrečeno, in kolikor gre za mojo osebno uporabo te metode, tako naklonjeno opiše, mar opiše kaj drugega kakor dialektično metodo?

Formalno se mora način prikaza vsekakor razlikovati od načina raziskovanja. Raziskovanje si mora podrobno prisvojiti snov, analizirati njene različne razvojne forme in poiskati notranjo vez med njimi. Šele ko je to delo opravljeno, je mogoče ustrezno prikazati dejansko gibanje. Če to uspe in se zdaj življenje snovi idejno zrcali, je lahko videti, kakor da bi imeli opraviti z apriorno konstrukcijo.

Moja dialektična metoda se po svoji podlagi ne le razlikuje od Heglove, temveč je njeno neposredno nasprotje. Po Heglu je miselni proces, ki ga z imenom ideja celo preobrazi v samostojen subjekt, demiurg dejanskega procesa, ki je le njegov zunanji pojav. Nasprotno pri meni idejno ni nič drugega kakor materialno, spremenjeno in prevedeno v človekovi glavi.

Mistificirajočo stran Heglove dialektike sem kritiziral pred skoraj tridesetimi leti, v času, ko je bila še dnevna moda. Toda prav ko sem pisal prvi zvezek *Kapitala*, si je zlovoljno, prevzetno in povprečno epigonstvo, ki ima zdaj v izobraženi Nemčiji glavno besedo, dovolilo Hegla obravnavati tako, kakor je vrli Moses Mendelssohn v Lessingovem času obravnaval Spinozo, namreč kot »crknjenega psa«. Zato sem se javno priznal za učenca tega velikega misleca ter tu in tam v poglavju o teoriji vrednosti celo koketiral z zanj značilnim načinom izražanja. Mistifikacija, ki jo dialektika doživlja v njegovih rokah, mu nikakor ni preprečila, da bi kot prvi obsežno in zavestno prikazal obče forme gibanja dialektike. Ta pri njem stoji na glavi. Treba jo je preobrniti, da bi v mistični lupini odkrili racionalno jedro.

V svoji mistificirani formi je bila dialektika nemška moda, saj se je zdelo, da povečuje obstoječe. V svoji racionalni podobi je za meščanstvo in njegove doktrinarne glasnike pohujšanje in grozota, saj v pozitivnem razumevanju obstoječega hkrati vključuje razumevanje negacije, nujnega propada obstoječega, saj vsako nastalo formo pojmuje v toku gibanja, torej tudi z njenega minljivega gledišča, ker si z ničimer ne dovoli imponirati, ker je po svojem bistvu kritična in revolucionarna.

Praktični buržuj najprepričljiveje začuti protislovno gibanje kapitalistične družbe v spremenljivosti periodičnega cikla, skozi katerega prehaja moderna industrija, in v njegovem vrhuncu – v obči krizi. Ta spet prihaja, čeprav je še v predhodnih stadijih, in z vsestranskostjo svojega prizorišča in intenzivnostjo svojega učinkovanja bo dialektiko vbila v glavo celo tistim, ki se jim v novem, svetem prusko-nemškem cesarstvu cedita med in mleko.

LONDON, 24. JANUAR 1873

Karl Marx

Marxu ni bilo dano, da bi tretjo izdajo sam pripravil za tisk. Silni mislec, čigar veličini se zdaj priklanjajo tudi nasprotniki, je umrl 14. marca 1883.

Dolžnost, da poskrbim za izid tako te, tretje izdaje kakor rokopisne zapuščine drugega zvezka je torej pripadla meni, ki sem z njim izgubil štiridesetletnega, najboljšega, najzvestejšega prijatelja, prijatelja, ki mu dolgujem več, kakor je mogoče povedati z besedami. Bralcu sem dolžan povedati, kako sem izpolnil prvi del te obveznosti.

Marx je besedilo prvega zvezka najprej nameraval večinoma predelati, natančneje izraziti marsikatero teoretsko točko, dodati nove, dopolniti zgodovinsko in statistično gradivo vse do najnovejšega časa. Zaradi bolezni in pritiska, naj dokonča redakcijo drugega zvezka, se je moral temu odpovedati. Le najnujnejše naj bi se spremenilo, vneseni naj bi bili samo dodatki, ki jih je že vsebovala medtem objavljena francoska izdaja (*Le Capital. Par Karl Marx, Lachâtre, Pariz, 1873*).

V zapuščini pa smo našli tudi nemški izvod, ki ga je ponekod popravil in opremil z napotili na francosko izdajo; prav tako francoski izvod, v katerem je natančno označil mesta, ki bi jih bilo treba uporabiti. Te spremembe in dodatki so z redkimi izjemami omejeni na zadnji del knjige, na razdelek »Proces akumulacije kapitala«. Tu se je dotedanje besedilo bolj kakor sicer ravnalo po prvotnem osnutku, medtem ko so bili razdelki pred njim temeljiteje predelani. Stil je bil zato živahnejši, enotnejši pa tudi površnejši, prepreden z anglicizmi, ponekod nejasen; nekateri pomembni momenti so bili le nakazani in v poteku razlage so bile zato tu in tam vrzeli.

Kar zadeva stil, je Marx sam temeljito popravil več poglavij in mi s tem – pa tudi s pogostimi ustnimi namigi – odmeril, kako daleč smem pri odstranjevanju angleških tehničnih izrazov in drugih anglicizmov. Dodatke in dopolnitve bi Marx vsekakor še predelal in gladko francoščino nadomestil s svojo

zgoščeno nemščino; jaz sem se moral zadovoljiti s tem, da sem njihov prevod karseda navezal na prvotno besedilo.

V tej, tretji izdaji ni torej spremenjena nobena beseda, o kateri ne bi zagotovo vedel, da bi jo spremenil tudi sam pisec. Ni mi moglo priti na misel, da bi v *Kapital* vpeljal običajni žargon, v katerem se radi izražajo nemški ekonomisti, latovščino, v kateri se na primer tisti, ki mu za plačilo v gotovini drugi dajejo svoje delo, imenuje *delodajalec*, medtem ko je *delojemalec* tisti, ki mu za mezdo jemljejo njegovo delo. Tudi v francoščini se travail [delo] v vsakdanjem življenju uporablja v smislu zaposlitve. Francozi pa bi upravičeno označili za norega ekonomista, ki bi hotel kapitalista poimenovati *donneur de travail* [dajalec dela, delodajalec], delavca pa *receveur de travail* [prejemnik dela, delojemalec].

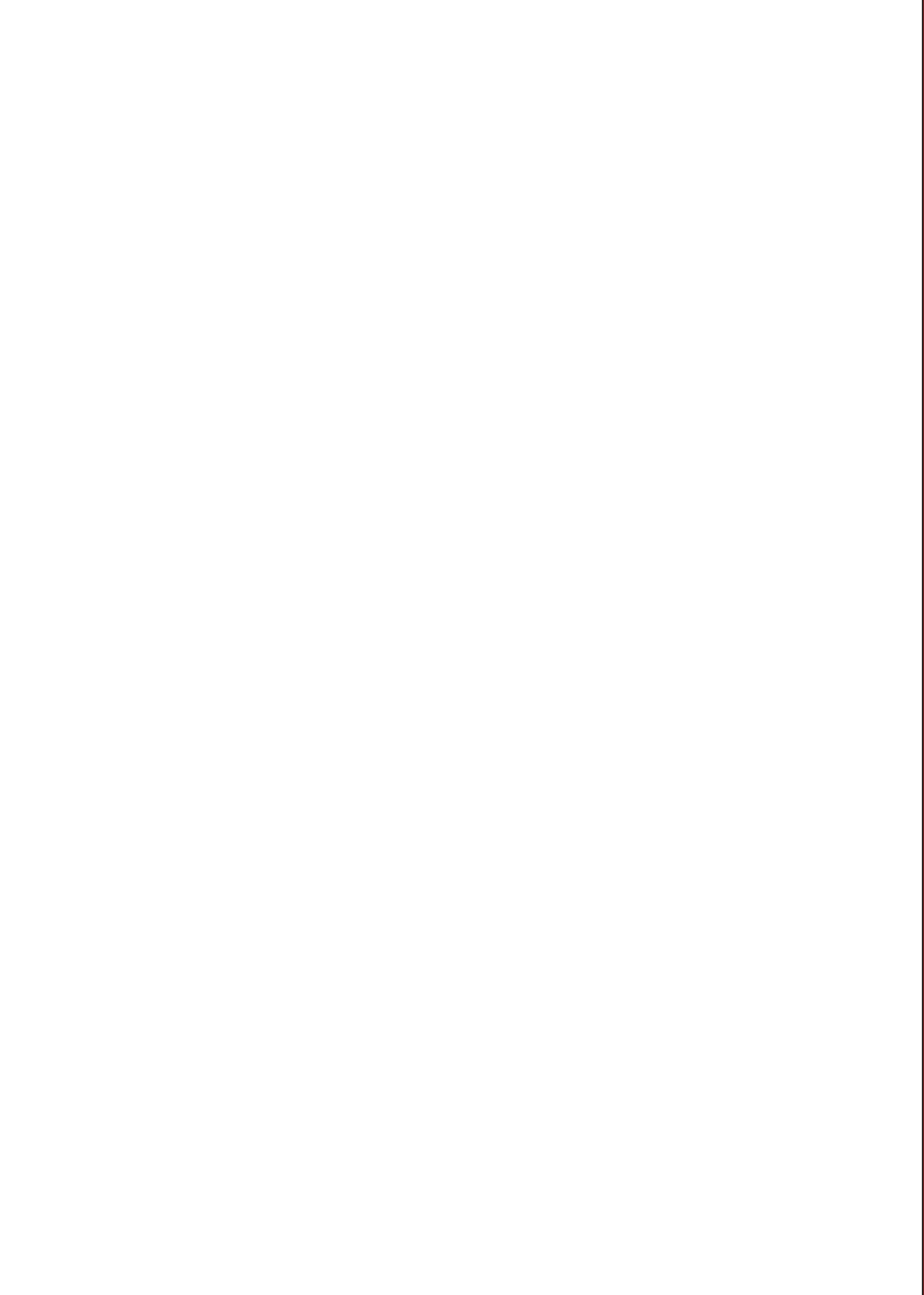
Prav tako si nisem dovolil, da bi vsepovsod po besedilu angleški denar, mere in uteži reducirjal na njihove novonemške ekvivalente. Ko je izšla prva izdaja, je bilo v Nemčiji toliko vrst mer in uteži, kolikor je dni v letu, ob tem pa še dve različni marki (»Reichsmark« je tedaj veljala zgolj v glavi Soetbeera, ki jo je iznašel konec tridesetih let), dva različna guldna in vsaj trije različni tolarji, med njimi eden, katerega enota je bila »nova dvetretjinka«. V naravoslovju je vladala metrska mera, na svetovnem trgu angleške mere in uteži. Za knjigo, ki je bila prisiljena svoje faktične podatke jemati skoraj izključno iz angleških industrijskih razmerij, so bile v takšnih okoliščinah angleške merske enote samoumevne. In ta razlog je še danes odločilen, in sicer predvsem zato, ker so se v tem pogledu razmerja na svetovnem trgu komaj kaj spremenila in ker zlasti v najpomembnejših industrijah – v železarski in bombažni – še danes vladajo skoraj izključno angleške mere in uteži.

Na koncu še beseda o Marxovem načinu citiranja, ki je slabo razumljen. Pri povsem faktičnih navedkih in opisih seveda služijo citati, na primer iz angleških t. i. modrih knjig, kot preprosta navedba gradiva. Drugače pa je tam, kjer pisec citira teoretske nazore drugih ekonomistov. Tu naj citat le opredeli, kje, kdaj in kdo je prvi jasno izrekel ekonomsko misel, ki je nastala v toku razvoja. Pri tem gre le za to, da je ta ekonomska predstava pomembna za zgodovino znanosti, da je bolj ali manj adekvaten teoretski izraz ekonomskega položaja svojega časa. Niti najmanj pa ne gre za to, ali ima ta predstava za piščevo stališče še absolutno ali relativno veljavo ali pa že povsem pripada zgodovini. Ti citati so torej le tekoči komentar k besedilu, sposojen v zgodovini ekonomske znanosti, in ugotavljajo datume in tvorce posamičnih pomembnejših napredkov v ekonomski teoriji. To pa je bilo v znanosti, katere zgodovinarji so se dotlej odlikovali le s tendenciozno, skoraj stremuško nevednostjo, zelo potrebno. – Tako je tudi razumljivo, da se v skladu s spremno besedo k drugi izdaji samo izjemoma zgodi, da Marx navaja nemške ekonomiste.

Upam, da bo drugi zvezek lahko izšel v letu 1884.

LONDON, 7. NOVEMBER 1883

Friedrich Engels

PRVI RAZDELEK
BLAGO IN DENAR

1. POGLAVJE

BLAGO

1. DVA FAKTORJA BLAGA: UPORABNA VREDNOST IN VREDNOST (VREDNOSTNA SUBSTANCA, VREDNOSTNA VELIKOST)

Bogastvo družb, v katerih vlada kapitalistični produkcijski način, se kaže kot »ogromna zbirka blag«, ¹ posamično blago pa kot njegova elementarna forma. Naše raziskovanje se zato začne z analizo blaga.

Blago je najprej zunanji predmet, reč, ki s svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe kakršnekoli vrste. Narava teh potreb, ali na primer izvirajo iz želodca ali iz fantazije, stvari prav nič ne spremeni.² Tu tudi ne gre za to, kako stvar zadovoljuje človeško potrebo, ali neposredno kot življenjska potrebščina, tj. kot predmet uživanja, ali po ovinku, kot produkcijsko sredstvo.

Vsako koristno reč, na primer železo, papir itd., je treba obravnavati z dvojnega vidika, po kvaliteti in kvantiteti. Vsaka takšna reč je celota številnih lastnosti in je zato lahko koristna z različnih strani. Odkritje teh različnih strani in s tem raznovrstnih načinov uporabe reči je zgodovinsko dejanje.³ Enako

1 Karl Marx, *Zur Kritik der Politischen Oekonomie*, nav. d., str. 3. [Isti, *H kritiki politične ekonomije*, nav. d., str. 97.]

2 »Desire implies want; it is the appetite of the mind, and as natural as hunger to the body [...] the greatest number <of things> have their value from supplying the wants of the mind.« [»Želja pomeni hotenje; apetit duha je, enako naraven kakor lakota za telo /.../; največ <stvari> ima vrednost zato, ker zadovoljujejo hotenja duha.«] (Nicholas Barbon, *A Discourse concerning coining the new money lighter; in answer to Mr. Locke's »Considerations about raising the value of money«*, London, 1696, str. 2–3.)

3 »Things have an intrinsick vertue <to je pri Barbonu specifična oznaka za uporabno vrednost>, which in all places have the same vertue; as the loadstone to attract iron.« [»Reči imajo notranjo vrednost <to je pri Barbonu specifična oznaka za uporabno vrednost>, ki je povsod ista; na primer magnet ima to

velja tudi za iznajdbo družbenih mer za kvantiteto koristnih reči. Različnost mer blaga izvira deloma iz različne narave predmetov, ki jih je treba meriti, deloma pa iz konvencije.

Zaradi koristnosti je reč uporabna vrednost.⁴ Toda ta koristnost ne lebdi v zraku. Pogojena je z lastnostmi blagovnega telesa in brez njega ne eksistira. Samo blagovno telo, na primer železo, pšenica, diamant itd., je zato uporabna vrednost ali dobrina. Ta njegov značaj ni odvisen od tega, ali prisvojitev njegovih uporabnih lastnosti človeka stane veliko dela ali malo. Pri obravnavi uporabnih vrednosti vselej predpostavljamo njihovo kvantitativno določenost, na primer ducat ur, vatel platna, tona železa itd. Uporabne vrednosti blag so material za posebno disciplino, blagoznanstvo.⁵ Uporabna vrednost se udejanja le v uporabi ali konsumpciji. Uporabne vrednosti tvorijo snovno vsebino bogastva, kakršnakoli že je njegova družbena forma. V družbeni formi, ki jo bomo obravnavali, so hkrati snovne nosilke menjalne vrednosti.

Menjalna vrednost se najprej kaže kot kvantitativno razmerje, kot proporc, v katerem se uporabne vrednosti ene vrste zamenjujejo za uporabne vrednosti druge vrste,⁶ kot razmerje, ki se s časom in krajem stalno spreminja. Menjalna vrednost se zato zdi nekaj naključnega in povsem relativnega, blagu notranja, imanentna menjalna vrednost (*valeur intrinsèque*), torej *contradictio in adjecto*.⁷ Oglejmo si stvar natančneje.

Določeno blago, na primer 1 kvarter pšenice, se menja z x kreme za čevlje, y svile ali z zlata itd., skratka z drugimi blagi v najrazličnejših proporcijah.

vrednost, da privlači železo.» (Nav. d., str. 6.) Lastnost magneta, da privlači železo, je postala koristna šele, ko so z njo odkrili magnetsko polarnost.

- 4 »The natural worth of anything consists in its fitness to supply the necessities, or serve the convenience of human life.« [»Naravna vrednost česar koli je v sposobnosti, da priskrbi življenjske potrebščine ali služi udobnosti človeškega življenja.«] (John Locke, »Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest« /1691/, v: isti, *Works*, London, 1777, II. zv., str. 28.) V 17. stoletju pri angleških piscih še pogosto najdemo »worth« za uporabno vrednost in »value« za menjalno vrednost, popolnoma v duhu jezika, ki neposredno stvar rad izrazi germansko, reflektirano stvar pa romansko.
- 5 V meščanski družbi vlada *fictionis juris* [pravna fikcija], da ima vsak človek kot kupec blaga enciklopedično znanje o blagih.
- 6 »La valeur consiste dans le rapport d'échange qui se trouve entre telle chose et telle autre, entre telle mesure d'une production et telle mesure d'une autre.« [»Vrednost je v menjalnem razmerju, ki obstaja med takšno rečjo in drugačno rečjo, med takšno količino ene reči in drugačno količino druge reči.«] (Guillaume-François Le Trosne, »De l'Intérêt Social«, v: *Physiocrates*, ur. [Eugène] Daire, [Guillaumin], Pariz, 1846, str. 889.)
- 7 »Nothing can have an intrinsic value« [»Nič ne more imeti notranje vrednosti«] (Nicholas Barbon, *A Discourse concerning coining the new money lighter*, nav. d., str. 6) ali, kakor pravi Butler:
»The value of the thing
Is just as much as it will bring.«
[»Vsaka reč velja,
le kolikor ti da.«]

Pšenica ima torej veliko menjalnih vrednosti in ne eno samo. Toda ker je x kreme za čevlje, prav tako y svile, prav tako z zlata itd. menjalna vrednost enega kvarterja pšenice, morajo biti x kreme za čevlje, y svile, z zlata itd. med sabo nadomestljive oziroma enako velike menjalne vrednosti. Iz tega zato izhaja, prvič: veljavne menjalne vrednosti istega blaga izražajo nekaj enakega. In drugič: menjalna vrednost je sploh lahko le način izražanja, »pojavnna forma« vsebnosti, ki jo je mogoče od nje razlikovati.

Vzemimo zdaj dve blagi, na primer pšenico in železo. Kakršnokoli je njuno menjalno razmerje, vselej ga je mogoče prikazati v enačbi, v kateri je dani kvantum pšenice izenačen z nekim kvantom železa, na primer 1 kvarter pšenice = a centov železa. Kaj pove ta enačba? Da v dveh različnih rečeh, v 1 kvarterju pšenice in prav tako v a centov železa, eksistira nekaj skupnega enake velikosti. Oboje je torej enako nečemu tretjemu, kar samo na sebi ni ne eno ne drugo. Vsako od obojega, kolikor je menjalna vrednost, mora torej biti mogoče reducirati na to tretje.

Naj to ponazori preprost zgled iz geometrije. Da bi določili in primerjali površine vseh premočrtnih likov, jih razstavimo v trikotnike. Sam trikotnik reduciramo na izraz, ki je popolnoma drugačen od njegovega vidnega lika – na polovico zmnožka njegove osnovnice z njegovo višino. Enako moramo reducirati menjalne vrednosti blag na nekaj skupnega, tako da prikazujejo nekaj več ali nekaj manj od tega.

To skupno ne more biti geometrična, fizikalna, kemična ali kakšna druga naravna lastnost blag. Nasploh njihove telesne lastnosti pridejo v poštev le, kolikor so blaga zaradi njih koristna, torej uporabne vrednosti. Na drugi strani pa je ravno abstrahiranje njihovih uporabnih vrednosti tisto, kar je očitno značilno za menjalno razmerje blag. V tem razmerju velja ena uporabna vrednost ravno toliko kakor vsaka druga, če le obstaja v pravilnem porpocu. Ali kakor pravi stari *Barbon*: »Ena vrsta blaga je enako dobra kakor druga, če je njegovalna vrednost enako velika. Med rečmi enako velike menjalne vrednosti ni nobene razlike ali razločljivosti.«⁸ Kot uporabne vrednosti so blaga predvsem različne kvalitete, kot menjalne vrednosti pa so lahko le različne kvantitete, kar pomeni, da ne vsebujejo niti atoma uporabne vrednosti.

Če torej odmislimo uporabno vrednost blagovnih teles, jim ostane le še ena lastnost, lastnost produktov dela. Toda tudi produkt dela se nam že v rokah preobrazi. Če abstrahiramo njegovo uporabno vrednost, abstrahiramo tudi telesne sestavne dele in forme, zaradi katerih je uporabna vrednost. Ni več

8 »One sort of wares are as good as another, if the value be equal.« »There is no difference or distinction in things of equal value [...]. One hundred pounds worth of lead or iron is of as great a value as one hundred pounds worth of silver and gold.« [»Ena vrsta blaga je prav tako dobra kakor druga, če je vrednost enaka.« »Nobene razlike ali razlikovanja ni med rečmi enake vrednosti /.../. Sto funtov šterlingov vreden svinec ali železo je enake vrednosti kakor sto funtov šterlingov vredno srebro in zlato.«] (Nicholas Barbon, *A Discourse concerning coining the new money lighter*, nav. d., str. 53, 7.)

miza, ali hiša, ali preja, ali kakšna druga koristna reč. Vse njegove čutne lastnosti so izbrisane. Tudi ni več produkt mizarskega, ali zidarskega, ali predilskega, ali katerega drugega določenega produktivnega dela. S koristnim značajem produktov dela izgine koristni značaj del, ki se prikazujejo v njih, izginejo torej tudi različne konkretne forme teh del, ne razlikujejo se več, temveč so vsa skupaj reducirana na enako človeško delo, abstraktno človeško delo.

Oglejmo si zdaj residuum produktov dela. Od njih ni ostalo nič razen iste utvarne predmetnosti, gole strdine nerazlikujočega se človeškega dela, tj. porabljanja človeškega dela ne glede na formo njegovega porabljanja. Te reči kažejo le še, da je bila v njihovi produkciji porabljena človeška delovna sila, nakopičeno človeško delo. Kot kristali te družbene substance, ki jim je skupna, so vrednosti – blagovne vrednosti.

V samem menjalnem razmerju blag se nam je njihova menjalna vrednost pokazala za nekaj povsem neodvisnega od njihovih uporabnih vrednosti. Če torej dejansko abstrahiramo uporabne vrednosti produktov dela, dobimo njihovo vrednost, kakor smo jo pravkar določili. Tisto skupno, kar se prikaže v menjalnem razmerju ali menjalni vrednosti blaga, je torej vrednost blaga. Nadaljevanje raziskovanja nas bo pripeljalo nazaj k menjalni vrednosti kot nujnemu načinu izražanja ali pojavnosti blagovne vrednosti, ki pa jo je najprej treba obravnavati neodvisno od te forme.

Uporabna vrednost ali dobrina ima torej vrednost le zato, ker je v njej upredmeteno ali materializirano abstraktno človeško delo. Kako tedaj meriti velikost njene vrednosti? S kvantomom v njej vsebovane »vrednotvorne substance«, dela. Kvantiteto samega dela merimo s časom njegovega trajanja, delovni čas pa ima svoje merilo v določenih delih časa, kot so ura, dan itd.

Če je vrednost blaga določena s kvantomom dela, porabljenega med njegovo produkcijo, bi se lahko zdelo, da kolikor bolj len ali nespreten je mož, toliko več je vredno njegovo blago, saj potrebuje toliko več časa za izdelavo blaga. Toda delo, ki tvori substanco vrednosti, je enako človeško delo, porabljanje iste človeške delovne sile. Celotna delovna sila družbe, ki se prikazuje v vrednostih blagovnega sveta, velja tu kot ista človeška delovna sila, čeprav jo sestavlja nešteto individualnih delovnih sil. Vsaka teh individualnih delovnih sil je ista človeška delovna sila kakor druge, kolikor ima značaj družbene povprečne delovne sile in učinkuje kot takšna družbena povprečna delovna sila, kolikor torej tudi v produkciji kakega blaga potrebuje le v povprečju nujni ali družbeno nujni delovni čas. Družbeno nujni delovni čas je delovni čas, ki ga zahteva proizvodnja kakršnekoli uporabne vrednosti ob danih družbeno-normalnih produkcijskih pogojih in ob družbeno povprečni stopnji spretnosti in intenzivnosti dela. Po uvedbi parnih statev v Angliji je na primer zadostovalo morda pol toliko dela kakor prej, da je bil dani kvantum preje predelan v tkanino. Angleški ročni tkalec je za to predelavo slejkoprej potreboval dejansko enak delovni čas, toda produkt njegove individualne delovne ure je zdaj prikazoval le še pol družbene delovne ure in je zato padel na polovico svoje prejšnje vrednosti.

Vrednostno velikost uporabne vrednosti torej določa le kvantum družbeno nujnega dela ali delovni čas, ki je družbeno nujen za njeno proizvodnjo.⁹ Posamično blago tu sploh velja za povprečni primerek svoje vrste.¹⁰ Blaga, v katerih so vsebovani enako veliki kvantumi dela ali ki so lahko proizvedena v enakem delovnem času, imajo zato enako vrednostno velikost. Vrednost enega blaga je v enakem razmerju do vrednosti vsakega drugega blaga kakor delovni čas, nujen za produkcijo prvega, do delovnega časa, nujnega za produkcijo vsakega drugega. »Kot vrednosti so vsa blaga le določene mere strjenega *delovnega časa*.«¹¹

Vrednostna velikost določenega blaga bi torej ostala konstantna, če bi bil konstanten delovni čas, ki ga zahteva proizvodnja tega blaga. Delovni čas pa se spremeni z vsako spremembo v produktivni sili dela. Produktivno silo dela določajo raznovrstne okoliščine, med drugim povprečna stopnja spretnosti delavcev, razvojna stopnja znanosti in njene tehnološke uporabnosti, družbena kombinacija produkcijskega procesa, obseg in učinkovitost produkcijskih sredstev ter naravne razmere. Isti kvantum dela se na primer v ugodnem letnem času prikazuje kot 8 bušlov pšenice, v neugodnem pa le kot 4. Isti kvantum dela da v bogatih rudnikih več kovin kakor v revnih itd. Diamanti so v zemeljski skorji redki in njihovo iskanje zato v povprečju stane veliko delovnega časa. Zato predstavljajo v majhnem volumnu veliko dela. Jacob dvomi, da je zlato sploh kdaj plačalo svojo polno vrednost. Še bolj to velja za diamant. Po Eschwegeju leta 1823 celotno osemdesetletno izkoriščanje brazilskih diamantnih rudnikov še ni doseglo cene enoinpolletnega povprečnega produkta brazilskih sladkornih in kavnihih plantaž, čeprav je prikazovalo veliko več dela, torej več vrednosti. Če bi bili rudniki bogatejši, bi se enak kvantum dela izrazil v več diamantih in njihova vrednost bi padla. Če nam uspe z malo dela oglje preobraziti v diamant, lahko njegova vrednost pade pod vrednost opek. Na splošno: večja ko je produktivna sila dela, tem manjši je delovni čas, ki ga zahteva proizvodnja izdelka, tem manjša je v njem kristalizirana množina dela, tem manjša je njegova vrednost. In obratno, manjša ko je produktivna sila dela, tem večji je delovni čas, nujen

-
- 9 Op. k 2. izd.: »The value of them <the necessaries of life> when they are exchanged the one for another, is regulated by the quantity of labour necessarily required, and commonly taken in producing them.« [»Vrednost <uporabnih predmetov>, kadar se menjajo drug za drugega, je določena s kvantomom dela, ki je nujen za njihovo produkcijo in se običajno porabi.«] (*Some Thoughts on the Interest of Money in General, and Particularly in the Public Funds* [...], London, str. 36, 37.) Ta nenavadna anonimno razprava iz prejšnjega stoletja nima datuma. Iz njene vsebine pa izhaja, da je izšla pod Jurijem II., okrog leta 1739 ali 1740.
- 10 »Toutes les productions d'un même genre ne forment proprement qu'une masse, dont le prix se détermine en général et sans égard aux circonstances particulières.« [»Vsi produkti iste vrste ne oblikujejo nič drugega kakor množino, katere cena se določa na splošno in brez upoštevanja posebnih okoliščin.«] (Guillaume-François Le Trosne, »De l'Intérêt Social«, nav. d., str. 893.)
- 11 Karl Marx, *Zur Kritik der Politischen Oekonomie*, nav. d., str. 6. [Isti, *H kritiki politične ekonomije*, nav. d., str. 99.]

za proizvodnjo izdelka, tem večja je njegova vrednost. Vrednostna velikost blaga se torej spreminja premo sorazmerno s kvantomom in obratno sorazmerno s produktivno silo dela, ki se v blagu udejanja.

Reč je lahko uporabna vrednost, ne da bi bila vrednost. Tako je, kadar njena korist za človeka ni posredovana z delom. Tako je z zrakom, deviško zemljo, naravnimi travniki, divje rastočim lesom itd. Reč je lahko koristna in produkt človeškega dela, ne da bi bila blago. Kdor s svojim produktom zadovoljuje lastno potrebo, sicer ustvarja uporabno vrednost, ne pa blaga. Da bi produciral blago, ne zadostuje, da producira uporabno vrednost, temveč mora producirati uporabno vrednost za druge, družbeno uporabno vrednost. Nazadnje nobena reč ne more biti vrednost, ne da bi bila uporaben predmet. Če je nekoristna, je nekoristno tudi v njej vsebovano delo, ne šteje za delo in zato ne tvori vrednosti.

2.

DVOJNI ZNAČAJ DELA, KI SE KAŽE V BLAGIH

Prvotno se nam je blago kazalo kot nekaj razcepljenega, kot uporabna vrednost in menjalna vrednost. Potem se je izkazalo, da tudi delo, kolikor je izraženo v vrednosti, nima več značilnosti, ki mu pripadajo, kadar poraja uporabne vrednosti. To razcepljeno naravo dela, vsebovanega v blagu, sem prvi kritično dokazal.¹² Ker je to ključna točka, okrog katere se vrtilo razumevanje politične ekonomije, naj jo tu natančneje osvetlimo.

Vzemimo dve blagi, na primer suknjič in 10 vatlov platna. Prvi naj ima dvojno vrednost drugega, tako da je, če je 10 vatlov platna = W, suknjič = 2 W.

Suknjič je uporabna vrednost, ki zadovoljuje posebno potrebo. Da bi ga proizvedli, je potrebna določena vrsta produktivne dejavnosti. To dejavnost določajo njen namen, način delovanja, predmet, sredstvo in rezultat. Delo, katerega koristnost se tako kaže v uporabni vrednosti njegovega produkta ali v tem, da je njegov produkt uporabna vrednost, imenujemo tu kar koristno delo. S tega vidika ga vselej obravnavamo glede na njegov koristni učinek.

Tako kakor sta suknjič in platno kvalitativno različni uporabni vrednosti, sta kvalitativno različni tudi deli, ki posredujeta njuno bivanje – krojaštvo in tkalstvo. Če ti reči ne bi bili kvalitativno različni uporabni vrednosti in torej produkta kvalitativno različnih koristnih del, si sploh ne bi mogli stopiti nasproti kot blagi. Suknjič se ne menja za suknjič, ista uporabna vrednost ne za isto uporabno vrednost.

V celoti raznovrstnih uporabnih vrednosti ali blagovnih teles se kaže celota prav tako raznovrstnih, po rodu, vrsti, družini, podvrsti, varieteti različnih koristnih del – družbena delitev dela. Ta je eksistenčni pogoj blagovne produk-

¹² Isti, *Zur Kritik der Politischen Oekonomie*, nav. d., str. 12, 13. [Isti, *H kritiki politične ekonomije*, nav. d., str. 107–109.]

cije, čeprav blagovna produkcija obratno ni eksistenčni pogoj družbene delitve dela. V staroindijski občini je delo družbeno deljeno, ne da bi produkti postali blago. Ali če vzamemo bližji primer, v vsaki tovarni je delo sistematično deljeno, toda ta delitev ni posredovana s tem, da delavci zamenjujejo svoje individualne produkte. Le produkti samostojnih in med seboj neodvisnih zasebnih del si stopajo nasproti kot blaga.

Videli smo torej: v uporabni vrednosti vsakega blaga tiči določena smotrno produktivna dejavnost ali koristno delo. Uporabne vrednosti si ne morejo stopati nasproti kot blaga, če v njih ne tičijo kvalitativno različna koristna dela. V družbi, katere produkti na splošno privzemajo formo blaga, tj. v družbi blagovnih producentov, se ta kvalitativna razlika med koristnimi deli, ki jih samostojni producenti, neodvisni drug od drugega, opravljajo kot zasebne posle, razvije v mnogočlenski sistem, v družbeno delitev dela.

Suknjiču je sicer vseeno, ali ga nosi krojač ali krojačeva stranka. V obeh primerih učinkuje kot uporabna vrednost. Prav tako se razmerje med suknjičem in delom, ki ga producira, samo na sebi ne spremeni s tem, da postane krojaštvo poseben poklic, samostojen člen družbene delitve dela. Kjer ga je silila potreba po oblačilu, je človek tisočletja šival, preden je iz človeka postal krojač. Toda bivanje suknjiča, platna, vsakega elementa snovnega bogastva, ki ne obstaja po naravi, je moralo biti vedno posredovano s posebno, smotrno produktivno dejavnostjo, ki posebne naravne snovi asimilira posebnim človeškim potrebam. Kot tvorec uporabnih vrednosti, kot koristno delo, je torej delo eksistenčni pogoj človeka, neodvisen od vseh družbenih form, večna naravna nujnost posredovanja izmene snovi med človekom in naravo, torej človeškega življenja.

Uporabne vrednosti suknjič, platno itd., skratka blagovna telesa, so spojine dveh elementov, naravne snovi in dela. Če odštejemo skupno vsoto vseh različnih koristnih del, ki tičijo v suknjiču, platnu itd., vedno preostane neki materialni substrat, ki obstaja po naravi, ne da bi človek kaj imel z njim. Človek lahko v svoji produkciji ravna le tako kakor sama narava, tj. lahko zgolj spreminja forme snovi.¹³ Še več. Pri samem tem delu oblikovanja ga stalno podpirajo naravne sile. Delo torej ni edini vir uporabnih vrednosti, ki

13 »Tutti i fenomeni, dell' universo, sieno essi prodotti dalla mano dell' uomo, ovvero dalle universali leggi della fisica, non ci danno idea di sttuale creazione, ma unicamente di una modificazione della materia. Accostare e separare sono gli unici elementi che l'ingegno umano ritrova analizzando l'idea della riproduzione; e tanto è riproduzione di valore <uporabne vrednosti, čeprav Verri tu v svoji polemiki proti fiziokratom sam ne ve prav, o kakšni vrsti vrednosti govori> e di ricchezza se la terra, l'aria e l'acqua ne' campi si trasmutino in grano, come se colla mano dell' uomo il glutine di un insetto si trasmuti in velluto ovvero alcuni pezzetti di metallo si organizzino a formare una ripetizione.« [»Iz pojavov v univerzumu, naj bodo produkti človekovih rok ali univerzalnih fizikalnih zakonov, ne izhaja ideja o dejanski stvaritvi, temveč zgolj ideja o preoblikovanju materije. Sestavljanje in ločevanje sta edina elementa, ki ju najde človeški um, ko analizira idejo reprodukcije; in enako je z reprodukcijo vrednosti <uporabne vrednosti, čeprav Verri tu v svoji polemiki proti fiziokratom sam ne ve prav, o kakšni vrsti vrednosti govori> in bogastva, če se zemlja, zrak in voda na poljih spremenijo v žito, kakor tudi če človeška roka

jih producira, ni edini vir snovnega bogastva. Delo je njegov oče, kakor pravi William Petty, Zemlja pa je njegova mati.

Preidimo zdaj od blaga, kolikor je uporabni predmet, k blagovni vrednosti.

Po naši predpostavki ima suknjič dvojno vrednost platna. To pa je le kvantitativna razlika, ki nas na začetku še ne zanima. Zato spomnimo: če je vrednost suknjiča dvakrat tolikšna kakor vrednost 10 vatlov platna, ima 20 vatlov platna enako vrednostno velikost kakor suknjič. Kot vrednosti sta suknjič in platno reči enake substance, objektivna izraza enakovrstnega dela. Toda krojaštvo in tkalstvo sta kvalitativno različni deli. Obstajajo pa družbene okoliščine, v katerih isti človek izmenoma šiva in tke, v katerih sta torej ta različna načina dela le modifikaciji dela istega individua in ne še posebni stalni funkciji različnih individuov, povsem tako kakor suknjič, ki ga naš krojač naredi danes, in hlače, ki jih naredi jutri, predpostavljajo le variacije istega individualnega dela. Na lastne oči se poleg tega poučimo, da v naši kapitalistični družbi, pač glede na spremenljivo smer povpraševanja po delu, dani odmerek človeškega dela izmenoma doteka v formi krojaštva ali v formi tkalstva. Ta premena forme dela morda ne poteka brez trenja, vendar mora teči. Če odmislimo določenost produktivne dejavnosti in s tem koristni značaj dela, od njega ostane to, da je porabljanje človeške delovne sile. Čeprav sta kvalitativno različni produktivni dejavnosti, sta tako krojaštvo kakor tkalstvo produktivno porabljanje človeških možganov, mišic, živcev, rok itd. in v tem smislu človeško delo. Sta le različni formi porabljanja človeške delovne sile. Vsekakor mora sama človeška delovna sila biti bolj ali manj razvita, če naj se porablja v tej ali oni formi. Vrednost blaga pa prikazuje človeško delo kot tako, porabljanje človeškega dela nasploh. In kakor imata v meščanski družbi general ali bankir veliko vlogo, človek kar tako pa, nasprotno, zelo skromno,¹⁴ tako je tu tudi s človeškim delom. Je porabljanje enostavne delovne sile, ki jo ima v povprečju vsak običajen človek, brez posebnega razvijanja, v svojem telesnem organizmu. Sámó *enostavno povprečno delo* sicer v različnih deželah in kulturnih obdobjih spreminja svoj značaj, v obstoječi družbi pa je dano. Bolj komplicirano delo velja le za *potencirano*, natančneje, *multiplicirano* enostavno delo, zato je manjši kvantum kompliciranega dela enak večjemu kvantumu enostavnega dela. Da ta redukcija stalno poteka, kaže izkušnja. Blago je lahko produkt najbolj kompliciranega dela, a njegova *vrednost* ga zenači s produktom enostavnega dela, tako da sámó prikazuje le določen kvantum enostavnega dela.¹⁵ Različni proporci, v katerih so

zlepi izločke žuželke v baržun ali če sestavi nekaj koščkov kovine, tako da oblikujejo uro repetirko«.] (Pietro Verri, »Meditazioni sulla Economia Politica« /1771/, ponatisnjen v Custodijevi izdaji italijanskih ekonomistov [Scrittori classici italiani di economia politica.] Parte Moderna [ur. Pietro Custodi, Milano, 1804], XV. zv., str. 21–22.)

14 Prim. G. W. F. Hegel, *Philosophie des Rechts*, Berlin, 1840, str. 250, § 190.

15 Bralec naj bo pozoren na to, da tu ne govorimo o mezdi ali vrednosti, ki jo delavec prejme na primer za en delovni dan, temveč o blagovni vrednosti, v kateri se upredmeti njegov delovni dan. Na tej stopnji našega prikaza kategorija mezda sploh še ne eksistira.

različne vrste dela reducirane na enostavno delo kot na svojo mersko enoto, se v družbenem procesu ustalijo za hrptom producentov in se tem zato zdijo dani z običajem. Zaradi poenostavitve bo za nas v nadaljevanju vsaka vrsta delovne sile veljala neposredno za enostavno delovno silo, s čimer si bomo le prihranili trud reduciranja.

Kakor torej v vrednostih suknjič in platno abstrahiramo razliko med njunima uporabnima vrednostma, tako v delih, ki ju prikazujeta ti vrednosti, abstrahiramo razliko med njunima koristnima formama, krojaštvom in tkalstvom. Tako kakor sta uporabni vrednosti suknjič in platno spojini smotrnih, produktivnih dejavnosti s suknom in prejo, vrednosti suknjič in platno pa zgolj enakovrstni strdini dela, tudi deli, vsebovani v teh vrednostih, nimata veljave zaradi svojega produktivnega odnosa do sukna in preje, temveč le kot porabljanje človeške delovne sile. Krojaštvo in tkalstvo sta elementa tvorjenja uporabnih vrednosti suknjič in platno ravno zaradi svojih različnih kvalitete; substanca vrednosti suknjiča in vrednosti platna pa sta le toliko, kolikor abstrahiramo njuno posebno kvaliteto in kolikor imata obe enako kvaliteto, kvaliteto človeškega dela.

Suknjič in platno pa nista le vrednosti nasploh, temveč vrednosti določene velikosti, in po naši predpostavki je suknjič vreden dvakrat toliko kakor 10 vatlov platna. Od kod ta različnost njunih vrednostnih velikosti? Od tod, da platno vsebuje le pol toliko dela kakor suknjič, tako da je treba za produkcijo drugega delovno silo porabljati dvakrat toliko časa kakor za produkcijo prvega.

Če tedaj delo, vsebovano v blagu, glede na uporabno vrednost velja le kvalitativno, velja glede na vrednostno velikost le kvantitativno, potem ko je že reducirano na človeško delo brez kakšne druge kvalitete. Tam gre za to, kako se dela in kaj se dela, tu pa za to, koliko se dela, za časovno trajanje dela. Ker vrednostna velikost blaga prikazuje le kvantum dela, vsebovanega v njem, morajo biti blaga, ki so v določenem proporcu, vedno enako velike vrednosti.

Če produktivna sila vsega koristnega dela, ki ga na primer zahteva produkcija suknjiča, ostane nespremenjena, vrednostna velikost suknjičev raste z njihovo kvantiteto. Če 1 suknjič prikazuje x delovnih dni, prikazujeta 2 suknjiča $2x$ delovnih dni, itd. Vzemimo pa, da se delo, nujno za produkcijo suknjiča, poveča na dvakrat toliko ali da se zmanjša za polovico. V prvem primeru ima en suknjič toliko vrednosti kakor prej dva suknjiča, v drugem pa imata dva suknjiča le toliko vrednosti kakor prej eden, čeprav v obeh primerih suknjič slejkoprej služi istemu namenu in koristno delo, vsebovano v njem, slejkoprej ostaja enako dobro. Toda spremenil se je kvantum dela, porabljen v njegovi produkciji.

Večji kvantum uporabne vrednosti sam na sebi tvori večje snovno bogastvo, dva suknjiča več kakor eden. Z dvema suknjičema lahko oblečemo dva človeka, z enim le enega, itd. Kljub temu lahko rastoči množini snovnega bogastva ustreza istočasni padec njegove vrednostne velikosti. To nasprotno gibanje izvira iz razcepljenega značaja dela. Produktivna sila je seveda vedno

produktivna sila koristnega, konkretnega dela in dejansko določa le stopnjo učinkovanja smotrne produktivne dejavnosti v danem obdobju. Koristno delo postaja torej bogatejši ali siromašnejši vir produktov premo sorazmerno z rastjo ali padanjem svoje produktivne sile. Nasprotno pa sprememba produktivne sile sama na sebi sploh ne prizadene dela, ki se prikazuje v vrednosti. Ker produktivna sila pripada konkretni koristni formi dela, kajpada ne more več zadevati dela, brž ko abstrahiramo njegovo konkretno koristno formo. Enako delo da zato v enakih obdobjih vedno enako vrednostno velikost, kakorkoli že se spreminja produktivna sila. Vendar daje v enakem obdobju različne kvantume uporabnih vrednosti: več, če se produktivna sila poveča, in manj, če se zmanjša. Ista sprememba produktivne sile, ki poveča plodovitost dela in s tem množino uporabnih vrednosti, ki jih da delo, torej zmanjša vrednostno velikost te povečane celotne množine, če se s to spremembo skrajša vsota delovnega časa, nujnega za njeno produkcijo. Prav tako velja obratno.

Sleherno delo je na eni strani porabljanje človeške delovne sile v fiziološkem smislu in kot takšno, tj. enako človeško oziroma abstraktno človeško delo, tvori blagovno vrednost. Sleherno delo je na drugi strani porabljanje človeške delovne sile v posebni, smotrno določeni formi in kot takšno, tj. konkretno koristno delo, producira uporabne vrednosti.¹⁶

3. VREDNOSTNA FORMA ALI MENJALNA VREDNOST

Blaga prihajajo na svet v formi uporabnih vrednosti ali blagovnih teles, kot železo, platno, pšenica itd. To je njihova preprosta naturalna forma. Vendar so blaga le zato, ker so nekaj dvojnega, uporabni predmeti in hkrati nosilci vrednosti. Pojavljajo se torej kot blaga oziroma imajo formo blag le, kolikor imajo dvojno formo, naturalno in vrednostno.

¹⁶ Op. k 2. izd.: V dokaz, da je »zgolj delo [...] potemtakem edino popolno in pravo merilo, s katerim je vedno in povsod mogoče meriti in primerjati vrednost vseh izdelkov«, A. Smith pravi: »Mogoče je reči, da so enake količine dela imele za delavca vedno in povsod enako vrednost. Pri navadnem stanju zdravja, moči in počutja; na navadni stopnji znanja in spretnosti mora vedno žrtvovati enak delež udobja, svobode in zadovoljstva.« (Adam Smith, *The Wealth of Nations*, I. knj., V. pogl. [isti, *Bogastvo narodov*, prev. Bogdan Gradišnik, Studia humanitatis, Ljubljana, 2010, str. 44].) Na eni strani A. Smith tu (a ne povsod) zamenjuje določitev vrednosti s kvantomom dela, porabljenega v produkciji blaga, z določitvijo blagovnih vrednosti z vrednostjo dela ter poskuša zato dokazati, da imajo enake kvantitete dela vedno enako vrednost. Na drugi strani slutiti, da delo, kolikor se kaže v vrednosti blag, velja le kot porabljanje delovne sile, vendar to porabljanje spet dojame zgolj kot žrtvovanje miru, svobode in sreče, ne pa tudi kot normalno življenjsko udejstvovanje. V vsakem primeru ima pred očmi modernega mezdnega delavca. – Veliko bolj posrečeno pravi v 9. op. navedeni anonimni predhodnik A. Smitha: »One man has employed himself a week in providing this necessary of life [...] and he that gives him some

Vrednostna predmetnost blag se od vdove Furje razlikuje po tem, da ne vemo, kje bi jo imeli. [Gospa Furja, krčmarica v Eastcheapu, nastopa v I. in II. delu Shakespearovega *Henrika IV.* Slovenski prevod *Henrika IV.* se malce razlikuje od nemškega, ki je pomensko bližji izvirniku: »A man knows not where to have her«; nem. prev.: »Man weiss nicht, wo sie zu haben ist«; slov. prev.: »Človek ne ve, kam naj jo dene«, namreč krčmarico Furjo. (Gl. William Shakespeare, *Henrik IV, I. del*, prev. Matej Bor s sodelovanjem Anuše Sodnik, v: isti, *Zbrane gledališke igre*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978, II. zv., str. 247.)] Povsem v nasprotju s čutno grobo predmetnostjo blagovnih teles ne vstopi v njihovo vrednostno predmetnost noben atom naravne snovi. Zato lahko posamično blago vrtimo in obračamo, kakor hočemo, a kot vrednostna reč ostane neoprijemljivo. Spomnimo pa se, da imajo blaga vrednostno predmetnost le, kolikor so izrazi iste družbene enote, človeškega dela, da je torej njihova vrednostna predmetnost popolnoma družbena, tako da je tudi samoumevno, da se lahko pojavi le v družbenem razmerju blaga do blaga. Dejansko smo izhajali iz menjalne vrednosti ali menjalnega razmerja blag, da bi prišli na sled njihove tu skrite vrednosti. Zdaj se moramo vrniti k tej pojavni formi vrednosti.

Vsakdo ve, čeprav ne ve ničesar, da imajo blaga skupno vrednostno formo, ki je v izredno osupljivem nasprotju s pisanimi naravnimi formami njihovih uporabnih vrednosti – denarno formo. Tu pa velja opraviti, česar meščanska ekonomija ni niti poskušala, namreč pokazati genezo te denarne forme, torej zasledovati razvoj vrednostnega izraza, ki je vsebovan v vrednostnem razmerju blag, od njegove najenostavnejše, najneopaznejše podobe do zaslepljujoče denarne forme. Hkrati bo s tem izginila uganka denarja.

Najenostavnejše vrednostno razmerje je očitno vrednostno razmerje enega blaga do enega samega drugovrstnega blaga, kateregakoli. Vrednostno razmerje dveh blag da zato najenostavnejši vrednostni izraz blaga.

A. ENOSTAVNA, POSAMIČNA ALI NAKLJUČNA VREDNOSTNA FORMA

x blaga A = y blaga B oziroma x blaga A je vredno y blaga B.
(20 vatlov platna = 1 suknjič oziroma 20 vatlov platna je vredno 1 suknjič.)

other in exchange cannot make a better estimate of what is a proper equivalent, than by computing what cost him just as much labour and time: which in effect is no more than exchanging one man's labour in one thing for a time certain, for another man's labour in another thing for the same time.« (Some Thoughts on the Interest of Money in general, nav. d., str. 39.) [»Nekdo je porabil teden dni, da se je oskrbel s to življenjsko potrebnostjo /.../, in tisti, ki mu da v zameno neko drugo, ne more pravega ekvivalenta oceniti bolje kakor tako, da preračuna, kaj ga je stalo ravno toliko dela in časa: to pa dejansko ni nič drugega kakor zamenjava dela, ki ga je človek opravil v določenem času za neko stvar, za delo, ki ga je drugi človek opravil v istem času za drugo stvar.«]

1. Pola vrednostnega izraza: relativna vrednostna forma in ekvivalentska forma

Skrivnost sleherne vrednostne forme tiči v tej enostavni vrednostni formi. Analiza te forme je torej tista prava težava.

Raznovrstni blagi A in B, v našem primeru platno in suknjič, imata tu očitno različni vlogi. Platno izraža svojo vrednost v suknjiču, suknjič služi za material tega vrednostnega izraza. Prvo blago ima aktivno vlogo, drugo pasivno. Vrednost prvega blaga je prikazana kot relativna vrednost oziroma nahaja se v relativni vrednostni formi. Drugo blago funkcionira kot ekvivalent oziroma nahaja se v ekvivalentski formi.

Relativna vrednostna forma in ekvivalentska forma sta drug k drugemu spadajoča, vzajemno pogojujoča se, neločljiva momenta, a hkrati drug drugega izključujoča ali zoperstavljena ekstrema, tj. pola istega vrednostnega izraza; vselej se porazdelita na različni blagi, ki ju vrednostni izraz nanaša drugo na drugo. Vrednosti platna na primer ne morem izraziti v platnu. $20 \text{ vatlov platna} = 20 \text{ vatlov platna}$ ni vrednostni izraz. Enačba, nasprotno, pravi: 20 vatlov platna ni nič drugega kakor 20 vatlov platna , določen kvantum uporabnega predmeta platno. Vrednost platna je torej lahko izražena le relativno, tj. v drugem blagu. Relativna vrednostna forma platna torej predpostavlja, da se katerokoli drugo blago nahaja nasproti njemu v ekvivalentski formi. Na drugi strani se to drugo blago, ki figurira kot ekvivalent, ne more hkrati nahajati v relativni vrednostni formi. Ni tisto blago, ki izraža svojo vrednost. Daje le material vrednostnemu izrazu drugega blaga.

Izraz $20 \text{ vatlov platna} = 1 \text{ suknjič}$ oziroma 20 vatlov platna je vredno 1 suknjič vsekakor vključuje tudi vzratna odnosa: $1 \text{ suknjič} = 20 \text{ vatlov platna}$ oziroma 1 suknjič je vreden 20 vatlov platna. Pa vendar moram obrniti enačbo, da bi relativno izrazil vrednost suknjiča, in ko to naredim, namesto suknjiča postane ekvivalent platno. Isto blago torej v istem vrednostnem izrazu ne more nastopati hkrati v obeh formah. Ti formi se polarno izključujeta.

Tako je to, ali se določeno blago nahaja v relativni vrednostni formi ali pa v zoperstavljeni ekvivalentski formi, odvisno izključno od njegovega vsakokratnega mesta v vrednostnem izrazu, tj. od tega, ali je blago, katerega vrednost se izraža, ali pa blago, v katerem se izraža vrednost.

2. Relativna vrednostna forma

a) Vsebnost relativne vrednostne forme

Da bi ugotovili, kako se enostavni vrednostni izraz enega blaga skriva v vrednostnem razmerju dveh blag, moramo to razmerje najprej obravnavati popolnoma neodvisno od njegove kvantitativne plati. Največkrat ravnajo ravno nasprotno in v vrednostnem razmerju vidijo le proporc, v katerem določena

kvantuma dveh blagovnih vrst veljata drug drugemu za enaka. Prezrejo, da postanejo velikosti različnih reči kvantitativno primerljive šele potem, ko so reducirane na isto enoto. Le kot izrazi iste enote so istoimenske in zato soizmerljive velikosti.¹⁷

Naj je 20 vatlov platna = 1 suknjič ali 20 suknjičev ali x suknjičev, se pravi, naj je dani kvantum platna vreden veliko ali malo suknjičev, vsak tak proporc vselej vključuje to, da so platno in suknjiči kot vrednostne velikosti izrazi iste enote, reči iste narave. Platno = suknjič je temelj enačbe.

Toda ti kvalitativno izenačeni blagi nimata iste vloge. Izražena je le vrednost platna. Kako? S svojim odnosom do suknjiča kot svojega »ekvivalenta« ali »nečesa z njim zamenljivega«. V tem razmerju velja suknjič za eksistenčno formo vrednosti, za vrednostno reč, kajti le kot tak je isto kakor platno. Na drugi strani pride na dan ali prejme samostojen izraz lastna vrednostna bit platna, kajti le kot vrednost se lahko nanaša na suknjič kot na enakovreden ali zamenljiv z njim. Tako je maslena kislina telo, ki se razlikuje od propilformata. Oba pa sta iz istih kemičnih substanc – iz ogljika (C), vodika (H) in kisika (O) –, in sicer v enaki odstotni sestavi, namreč $C_4H_8O_2$. Če bi zdaj propilformat zenačili z masleno kislino, bi v tem razmerju, prvič, propilformat veljal zgolj za eksistenčno formo $C_4H_8O_2$ in bi, drugič, rekli, da je tudi maslena kislina iz $C_4H_8O_2$. Če bi propilformat zenačili z masleno kislino, bi torej izrazili njuno kemično substanco v nasprotju z njuno telesno formo.

Če rečemo, da so blaga kot vrednosti zgolj strdine človeškega dela, naša analiza blaga reducira na vrednostno abstrakcijo, ne da pa jim nobene vrednostne forme, drugačne od njihovih naturalnih form. Drugače je v vrednostnem razmerju enega blaga do drugega. Njegov vrednostni značaj se tu pokaže prek njegovega odnosa do drugega blaga.

Ko na primer suknjič kot vrednostno reč zenačimo s platnom, zenačimo delo, ki tiči v prvem, z delom, ki tiči v drugem. Sicer je krojaštvo, ki naredi suknjič, konkretno delo, drugačno od tkalstva, ki naredi platno. Toda zenačitev s tkalstvom faktično reducira krojaštvo na tisto, kar je v obeh delih dejansko enako, na njun skupni značaj človeškega dela. Po tem ovinku je tedaj povedano, da tudi tkalstvo, kolikor tke vrednost, nima značilnosti, ki bi ga razlikovale od krojaštva, da je torej abstraktno človeško delo. Le ekvivalenčni izraz raznovrstnih blag prinese na dan specifični značaj dela, ki tvori vrednost, s tem ko raznovrstna dela, ki tičijo v raznovrstnih blagih, faktično reducira na tisto, kar imajo skupnega, na človeško delo nasploh.^{17a}

17 Redki ekonomisti, ki so se kakor S. Bailey ukvarjali z analizo vrednostne forme, niso mogli priti do nobenega rezultata, saj so, prvič, zamenjevali vrednostno formo in vrednost ter, drugič, pod surovim vplivom praktičnega meščana že na samem začetku imeli pred očmi zgolj kvantitativno določenost. »The command of quantity [...] constitutes value«. [»Oblast kvantitete /.../ konstituira vrednost.«] (Samuel Bailey, *Money and its Vicissitudes [in Value]*, London, 1837, str. 11.)

17a Op. k 2. izd.: Eden prvih ekonomistov, ki so po Williamu Pettyju uvideli naravo vrednosti, slavni Franklin, pravi: »Ker trgovina sploh ni nič drugega kakor menjava enega dela za drugo delo, se vred-

Vendar ne zadostuje, da izrazimo specifični značaj dela, iz katerega je vrednost platna. Človeška delovna sila v tekočem stanju ali človeško delo tvori vrednost, a ni vrednost. Vrednost postane v strjenem stanju, v predmetni formi. Da bi se vrednost platna izrazila kot strdina človeškega dela, se mora izraziti kot »predmetnost«, ki je kot reč drugačna od samega platna in je hkrati skupna njemu in drugim blagom. Naloga je že rešena.

V vrednostnem razmerju platna velja suknjič za nekaj, kar je platnu kvalitativno enako, za reč iste narave, zato ker je vrednost. Tu torej velja za reč, v kateri se pojavlja vrednost ali ki v svoji otipljivi naturalni formi prikazuje vrednost. Sicer pa je suknjič, telo blaga suknjič, zgolj uporabna vrednost. Suknjič ne izraža vrednosti nič bolj kakor poljubni kos platna. To dokazuje le, da v vrednostnem razmerju do platna pomeni več kakor zunaj njega, kakor marsikateri človek v suknjiču, obšitem z okrasnimi trakovi, pomeni več kakor zunaj njega.

Pri produkciji suknjiča je bila v formi krojaštva dejansko porabljena človeška delovna sila. Torej je v njem nakopičeno človeško delo. Po tej strani je suknjič »nosilec vrednosti«, čeprav se ta njegova lastnost ne pokaže niti takrat, ko je že povsem oguljen. In v vrednostnem razmerju platna velja le po tej strani, torej kot utelešena vrednost, kot vrednostno telo. Kljub njegovi zapeti pojavi je platno v njem prepoznalo sorodno, lepo vrednostno dušo. Suknjič pa nasproti platnu ne more prikazovati vrednosti, ne da bi vrednost obenem za platno privzela formo suknjiča. Tako se individuum A do individua B ne more vesti kot do njegovega veličanstva, ne da bi obenem veličanstvo za A privzelo telesno podobo B in torej z vsakokratnim očetom dežele zamenjalo obrazne poteze, lase in še marsikaj drugega.

V vrednostnem razmerju, v katerem je suknjič ekvivalent platna, torej suknjiška forma velja za vrednostno formo. Vrednost blaga platno je zato izražena v telesu blaga suknjič, vrednost enega blaga v uporabni vrednosti drugega. Kot uporabna vrednost je platno reč, čutno drugačna od suknjiča, kot vrednost pa je »suknjiču enako« in je zato videti kakor suknjič. Tako prejme vrednostno formo, drugačno od svoje naturalne forme. Njegova vrednostna bit se kaže v enakosti suknjiču, kakor se kristjanova ovčja narava kaže v njegovi enakosti božjemu jagnjetu.

Kakor vidimo, nam vse, kar nam je poprej povedala analiza blagovne vrednosti, pove samo platno, brž ko stopi v stik z drugim blagom, suknjičem. Razlika je le v tem, da svoje misli izda v jeziku, ki ga edinega pozna, v blagovnem jeziku. Da bi povedalo, da delo v abstraktni značilnosti človeškega dela tvori njegovo lastno vrednost, pravi, da suknjič, kolikor velja enako kakor platno,

nost vseh reči najpravilneje ocenjuje v delu.« (Benjamin Franklin, *The Works of Benjamin Franklin*, ur. [Jared] Sparks, Boston, 1836, II. knj., str. 267.) Franklin se ne zaveda, da s tem, ko vrednost vseh reči ocenjuje »v delu«, abstrahira različnost zamenjanih del – in jih tako reducira na enako človeško delo. Vendar pove, česar ne ve. Najprej govori o »enem delu«, nato »o drugem delu« in nazadnje o »delu« brez drugih oznak, o delu kot substanci vrednosti vseh reči.

kolikor je torej vrednost, sestoji iz istega dela kakor platno. Da bi povedalo, da je njegova sublimna vrednostna predmetnost drugačna od njegovega togega platnenega telesa, pravi, da je vrednost videti kakor suknjič in je torej sámo kot vrednostna reč enako suknjiču kakor jajce jajcu. Mimogrede, tudi blagovni jezik ima poleg hebrejščine še številna druga, bolj ali manj korektna narečja. Nemško »Wertsein« [»biti vreden«, »vrednostna bit«] na primer manj posrečeno kakor romanski glagol *valere, valer, valoir* [*veljati*] izraža, da je zenačitev blaga B z blagom A lastni vrednostni izraz blaga A. Paris vaut bien une messe! [Pariz je pač vreden ene maše!]

Prek vrednostnega razmerja tako naturalna forma blaga B postane vrednostna forma blaga A oziroma telo blaga B postane vrednostno zrcalo blaga A.¹⁸ S tem da se blago A nanaša na blago B kot na vrednostno telo, kot na materiaturu človeškega dela, naredi iz uporabne vrednosti B material lastnega vrednostnega izraza. Tako izražena v uporabni vrednosti blaga B ima vrednost blaga A formo relativne vrednosti.

b) *Kvantitativna določenost relativne vrednostne forme*

Vsako blago, katerega vrednost naj bi se izrazila, je uporaben predmet danega kvantuma: 15 mernikov pšenice, 100 funtov kave itd. Ta dani kvantum blaga vsebuje določen kvantum človeškega dela. Vrednostna forma mora torej izraziti ne le vrednost nasploh, temveč kvantitativno določeno vrednost ali vrednostno velikost. V vrednostnem razmerju blaga A do blaga B, platna do suknjiča, torej ni le vrsta blaga suknjič kot vrednostno telo nasploh kvalitativno izenačena s platnom, temveč je neki kvantum platna, na primer 20 vatlov platna, izenačen z nekim kvantom vrednostnega telesa ali ekvivalenta, na primer z 1 suknjičem.

Enačba »20 vatlov platna = 1 suknjič oziroma 20 vatlov platna je vrednih 1 suknjič« predpostavlja, da je v 1 suknjiču skrito ravno toliko vrednostne substance kakor v 20 vatlih platna, da torej oba kvantuma blaga staneta enako dela ali enako obsežen delovni čas. Delovni čas, ki je nujen za produkcijo 20 vatlov platna ali 1 suknjiča, pa se spremeni z vsako spremembo v produktivni sili tkalstva ali krojaštva. Vpliv takšnih sprememb na relativni izraz vrednostne velikosti bomo zdaj natančneje proučili.

1. Naj se vrednost platna spremeni,¹⁹ medtem ko vrednost suknjiča ostane konstantna. Če se delovni čas, nujen za produkcijo platna, podvoji, na primer zaradi vse večje nerodovitnosti zemlje, na kateri raste lan, se podvoji njegova

¹⁸ Na neki način je s človekom tako kakor z blagom. Ker ne pride na svet niti z zrcalom niti kot fichtejevski filozof – Jaz sem jaz –, se človek najprej zrcali v drugem človeku. Šele z odnosom do človeka Pavla kot sebi enakega se človek Peter postavi v odnos do samega sebe kot do človeka. S tem pa mu tudi Pavel s kožo in kostmi, v njegovi pavlovski telesnosti, velja za pojavno formo rodu človek.

¹⁹ Izraz »vrednost« tu, kakor mestoma mimogrede že prej, uporabljamo za kvantitativno določeno vrednost, torej za vrednostno velikost.

vrednost. Namesto 20 vatlov platna = 1 suknjič bi veljalo 20 vatlov platna = 2 suknjiča, saj bi 1 suknjič zdaj vseboval le pol toliko delovnega časa kakor 20 vatlov platna. Če pa se, nasprotno, delovni čas, nujen za produkcijo platna, za polovico skrajša, na primer zaradi izboljšanih statev, vrednost platna pade za polovico. V skladu s tem zdaj velja 20 vatlov platna = $\frac{1}{2}$ suknjiča. Relativna vrednost blaga A, tj. njegova vrednost, izražena v blagu B, ob nespremenjeni vrednosti blaga B torej raste in pada premo sorazmerno z vrednostjo blaga A.

- II. Naj vrednost platna ostane konstantna, medtem ko se spreminja vrednost suknjiča. Če se ob teh pogojih podvoji delovni čas, nujen za produkcijo suknjiča, na primer zaradi manjše količine nastrižene volne, zdaj namesto 20 vatlov platna = 1 suknjič velja 20 vatlov platna = $\frac{1}{2}$ suknjiča. Če pa, nasprotno, vrednost suknjiča pade za polovico, velja 20 vatlov platna = 2 suknjiča. Ob nespremenjeni vrednosti blaga A torej njegova relativna vrednost, izražena v blagu B, pada ali raste obratno sorazmerno s spremembo vrednosti B.

Če primerjamo različne primere pod I in II, se izkaže, da ima lahko ista sprememba velikosti relativne vrednosti popolnoma nasprotno vzroke. Tako iz 20 vatlov platna = 1 suknjič nastane, prvič, enačba 20 vatlov platna = 2 suknjiča, in sicer zato, ker se bodisi podvoji vrednost platna bodisi za polovico pade vrednost suknjičev, in, drugič, enačba 20 vatlov platna = $\frac{1}{2}$ suknjiča, in sicer zato, ker bodisi za polovico pade vrednost platna bodisi se podvoji vrednost suknjiča.

- III. Naj se istočasno v isti smeri in istem proporcu spremenita kvantuma dela, nujna za produkcijo platna in suknjiča. V tem primeru slejkoprej velja 20 vatlov platna = 1 suknjič, in sicer ne glede na to, kako se spremenita njuni vrednosti. Spremembo njunih vrednosti odkrijemo, brž ko ju primerjamo s tretjim blagom, katerega vrednost ostane konstantna. Če bi vrednosti vseh blag zrasle ali padle istočasno in v istem proporcu, bi njihove relativne vrednosti ostale nespremenjene. Dejansko spremembo njihovih vrednosti bi razbrali iz tega, da bi v istem delovnem času zdaj na splošno dobili večji ali manjši kvantum blag kakor prej.
- IV. Naj se delovna časa, nujna za produkcijo platna in suknjiča, in s tem njuni vrednosti spremenijo istočasno v isti smeri, a z neenako stopnjo ali v nasprotni smeri itd. Vpliv vseh takšnih mogočih kombinacij na relativno vrednost katerega blaga izhaja preprosto iz uporabe primerov I, II in III.

Dejanske spremembe vrednostnih velikosti se torej ne zrcalijo niti nedvoumno niti povsem v njihovem relativnem izrazu ali v velikosti relativne vrednosti. Relativna vrednost nekega blaga se lahko spremeni, tudi če njegova vrednost ostane konstantna. Njegova relativna vrednost lahko ostane konstantna, tudi če se njegova vrednost spremeni, in nazadnje sploh ni treba, da se istočasno

spremembe v njegovi vrednostni velikosti in v relativnem izrazu te vrednostne velikosti ujemajo.²⁰

3. Ekvivalentna forma

Videli smo: s tem ko blago A (platno) izrazi svojo vrednost v uporabni vrednosti drugovrstnega blaga B (suknjiča), temu vtisne posebno vrednostno formo, formo ekvivalenta. Blago platno razodene lastno vrednostno bit tako, da mu je suknjič, ne da bi privzel vrednostno formo, ki bi se razlikovala od njegove telesne forme, enakovreden. Platno torej dejansko izraža lastno vrednostno bit tako, da je suknjič z njim neposredno zamenljiv. Ekvivalentna forma nekega blaga je tedaj forma njegove neposredne zamenljivosti z drugim blagom.

Kadar kaka vrsta blaga, na primer suknjiči, služi kaki drugi vrsti blaga, na primer platnu, za ekvivalent, tako da suknjiči prejmejo značilno lastnost, da se nahajajo v formi, neposredno zamenljivi s platnom, s tem še zdaleč ni dan proporc, v katerem so suknjiči in platno zamenljivi. Ker je vrednostna velikost platna dana, je ta proporc odvisen od vrednostne velikosti suknjičev. Naj je suknjič izražen kot ekvivalent in platno kot relativna vrednost ali, obratno, platno kot ekvivalent in suknjič kot relativna vrednost, njegova vrednostna velikost slejkoprej ostaja določena z delovnim časom, nujnim za njegovo produkcijo, torej neodvisna od njegove vrednostne forme. A brž ko blagovna vrsta suknjič v vrednostnem izrazu zavzame mesto ekvivalenta, njena vrednostna velikost ni izražena kot vrednostna velikost, temveč v vrednostni enačbi figurira le kot določen kvantum kake stvari.

Na primer: 40 vatlov platna je »vredno« – koliko? 2 suknjiča. Ker ima blagovna vrsta suknjič tu vlogo ekvivalenta, uporabna vrednost suknjič pa nasproti platnu velja za vrednostno telo, zadostuje tudi določen kvantum suknjičev, da

20 Op. k 2. izd.: To neskladnost med vrednostno velikostjo in njenim relativnim izrazom je z običajno ostroumnostjo izkoriščala vulgarna ekonomija. Na primer: »Priznajte vendar, da A pada zato, ker raste B, s katerim se menjava, čeprav se medtem za A ne porablja manj dela, tako da pade tudi vaše obče načelo vrednosti [...]. Če priznamo, da vrednost B relativno glede na A pada zato, ker raste vrednost A relativno glede na B, s tem izmaknemo spod nog temelj, na katerega je Ricardo postavil svoj veliki izrek, da je vrednost nekega blaga vselej določena s kvantomom v njem utelešenega dela, kajti če sprememba v stroških A spremeni ne le njegovo lastno vrednost v razmerju do B, za katerega se zamenjuje, temveč tudi vrednost B relativno do vrednosti A, čeprav ni prišlo do nobene spremembe v kvantumu dela, ki je potreben za produkcijo B, potem pade ne le doktrina, ki zagotavlja, da kvantiteta dela, porabljena za neki izdelek, regulira njegovo vrednost, temveč tudi doktrina, da produkcijski stroški izdelka regulirajo njegovo vrednost.« (John Broadhurst, *Political Economy*, London, 1842, str. 11, 14.)

Gospod Broadhurst bi prav tako mogel reči: oglejmo si vendar številčna razmerja $10/20$, $10/50$, $10/100$ itd. Število 10 ostane nespremenjeno, pa vendar stalno pada njegova proporcionalna velikost, njegova velikost relativno glede na imenovalce 20, 50, 100. Tako pade tudi veliko načelo, da velikost celega števila, na primer 10, »regulira« število enic, ki jih vsebuje.

izrazimo določen vrednostni kvantum platna. Dva suknjiča lahko zato izrazita vrednostno velikost 40 vatlov platna, nikoli pa ne moreta izraziti lastne vrednostne velikosti, vrednostne velikosti suknjičev. Površno pojmovanje dejstva, da ima ekvivalent v vrednostni enačbi vselej le formo enostavnega kvantuma kake stvari, kake uporabne vrednosti, je Baileyja ter številne njegove predhodnike in naslednike zapeljala k temu, da so v vrednostnem izrazu videli le kvantitativno razmerje. Toda ekvivalentska forma kakega blaga ne vsebuje nobenega kvantitativnega vrednostnega določila.

Prva posebnost, ki zbudi pozornost pri obravnavi ekvivalentske forme, je tale: uporabna vrednost postane pojavna forma svojega nasprotka, vrednosti.

Naturalna forma blaga postane vrednostna forma. Toda, notabene [opozarjam], ta *quid pro quo* [to za ono] se za blago B (suknjič ali pšenico ali železo itd.) zgodi le znotraj vrednostnega razmerja, v katerem stopi do njega poljubno drugo blago A (platno itd.), le znotraj tega odnosa. Ker se nobeno blago ne more nanašati na samo sebe kot na ekvivalent, ker torej tudi ne more iz svoje naturalne kože narediti izraza svoje vrednosti, se mora nanašati na drugo blago kot na ekvivalent ali narediti naturalno kožo drugega blaga za svojo vrednostno formo.

Naj nam to ponazori primer mere, ki pripada blagovnim telesom kot blagovnim telesom, tj. kot uporabnim vrednostim. Sladkorni čok je, ker je telo, težek in zato ima težo, toda videti ali otipati ne moremo teže nobenega sladkornega čoka. Pa vzemimo različne kose železa, katerih teža je poprej določena. Telesna forma železa, opazovana sama zase, prav tako kakor telesna forma sladkornega čoka ni pojavna forma teže. Pa vendar sladkorni čok, da bi ga izrazili kot težo, postavimo v utežno razmerje z železom. V tem razmerju velja železo za telo, ki ne prikazuje ničesar razen teže. Kvantumi železa zato služijo za utežno mero sladkorja in nasproti sladkornemu telesu reprezentirajo golo podobo teže, pojavno formo teže. Železo ima to vlogo le znotraj tega razmerja, v katerega stopi z njim sladkor ali katerokoli drugo telo, katerega težo naj bi ugotovili. Če ti reči ne bi bili težki, ne bi mogli stopiti v to razmerje in ena reč ne bi mogla služiti za izraz teže druge. Če vržemo obe na tehtnico, dejansko vidimo, da sta kot teža isto in da sta zato v določenem proporcu tudi iste teže. Tako kakor železno telo kot utežna mera nasproti sladkornemu čoku zastopa le težo, v našem vrednostnem izrazu telo suknjič nasproti platnu zastopa le vrednost.

Tu pa se analogija konča. V utežnem izrazu sladkornega čoka zastopa železo naravno lastnost, skupno obema telesoma, njuno težo – medtem ko suknjič v vrednostnem izrazu platna zastopa nadnaravno lastnost obeh reči, njuno vrednost, nekaj povsem družbenega.

S tem ko relativna vrednostna forma kakega blaga, na primer platna, izrazi vrednostno bit tega blaga kot nekaj od njegovega telesa in njegovih lastnosti povsem drugačnega, na primer kot nekaj suknjiču enakega, sam ta izraz nakazuje, da zakriva družbeno razmerje. Nasprotno pa velja za ekvivalentsko formo. Ta je pač ravno v tem, da blagovno telo, na primer suknjič, ta reč, kakršna je, izraža vrednost, torej ima po naravi vrednostno formo. To sicer velja le znotraj

vrednostnega razmerja, v katerem se blago platno nanaša na blago suknjič kot na ekvivalent.²¹ Ker pa lastnosti kake reči ne izvirajo iz njenega razmerja do drugih reči, temveč se v takšnem razmerju le udejavljajo, se zdi, da ima tudi suknjič svojo ekvivalentsko formo, svojo lastnost neposredne zamenljivosti, že kar po naravi, enako kakor svojo lastnost, da je težek ali da ohranja toploto. Od tod zagonetnost ekvivalentske forme, ki jo meščansko grobi pogled političnega ekonomista opazi šele, ko mu ta forma zgotovljena stopi nasproti v denarju. Potem poskuša mistični značaj zlata in srebra odpraviti tako, da jima kot podlago podtika manj zaslepljujoča blaga, in z vselej novim zadovoljstvom zljajna katalog vse tiste sodrge blag, ki so v svojem času imela vlogo blagovnega ekvivalenta. Ne sluti, da daje rešitev uganke o ekvivalentski formi že najenostavnejši vrednostni izraz, na primer 20 vatlov platna = 1 suknjič.

Telo blaga, ki služi za ekvivalent, vselej velja za utelešenje abstraktno človeškega dela in je vselej produkt določenega koristnega, konkretnega dela. To konkretno delo torej postane izraz abstraktno človeškega dela. Če na primer suknjič velja zgolj za udejanjenje, potem velja krojaštvo, ki se v njem zares udejanja, zgolj za formo udejanjenja abstraktno človeškega dela. V vrednostnem izrazu platna koristnost krojaštva ni v tem, da naredi obleko in torej človeka, temveč v tem, da naredi telo, ki se mu vidi, da je vrednost, torej strdina dela, ki se v ničemer ne razlikuje od dela, upredmetenega v vrednosti platna. Da bi naredilo takšno zrcalo vrednosti, samemu krojaštvu ni treba zrcaliti drugega kakor svojo abstraktno lastnost, da je človeško delo.

Tako v formi krojaštva kakor v formi tkalstva se porablja človeška delovna sila. Obe imata torej občo lastnost človeškega dela in lahko zato v nekaterih primerih, na primer pri produkciji vrednosti, prideta v poštev le s tega vidika. V vsem tem ni nič misterioznega. Toda v vrednostnem izrazu blaga se stvar preobrne. Da bi na primer izrazili, da tkanje ne tvori vrednosti platna v svoji konkretni formi kot tkanje, temveč v svoji obči lastnosti kot človeško delo, mu nasproti postavimo krojaštvo, konkretno delo, ki producira ekvivalent platna, kot otipljivo formo udejanjenja abstraktno človeškega dela.

Tako je druga posebnost ekvivalentske forme v tem, da konkretno delo postane pojavna forma svojega nasprotka, abstraktno človeškega dela.

S tem ko to konkretno delo, krojaštvo, velja zgolj za izraz nerazlikujočega se človeškega dela, pa ima formo enakosti drugemu delu, delu, ki tiči v platnu, in je zato, čeprav je zasebno delo kakor vsako drugo delo, ki producira blago, vendarle delo v neposredno družbeni formi. Ravno zato se kaže v produktu, ki je neposredno zamenljiv z drugim blagom. Torej je tretja posebnost ekvivalentske forme v tem, da zasebno delo postane forma svojega nasprotka, delo v neposredno družbeni formi.

Posebnosti ekvivalentske forme, ki smo ju razvili na koncu, postaneta še razumljivejši, če se vrnemo k velikemu raziskovalcu, ki je prvi analiziral vred-

21 Ta refleksijska določila so sploh reč zase. Ta človek je na primer kralj samo zato, ker se drugi ljudje do njega vedejo kot podložniki. Obratno pa oni verjamejo, da so podložniki zato, ker je on kralj.

nostno formo pa tudi mnoge druge miselne, družbene in naravne forme. To je bil Aristotel.

Aristotel najprej jasno pove, da je denarna forma blaga le bolj razvita podoba enostavne vrednostne forme, tj. izraza vrednosti blaga v kateremkoli drugem poljubnem blagu, saj pravi:

»5 ležišč = 1 hiša
<Κλίναι πέντε ἀντὶ οἰκίας>

‘se ne razlikuje’ od

‘5 ležišč = toliko in toliko denarja
<Κλίναι πέντε ἀντὶ [...] ὅσου αἱ πέντε κλίναι>’.

Potem uvidi, da vrednostno razmerje, v katerem tiči ta vrednostni izraz, s svoje strani zahteva, da je hiša kvalitativno izenačena z ležiščem in da se ti čutno različni reči brez takšne enakosti bistva ne bi mogli nanašati druga na drugo kot soizmerljivi velikosti. »Menjave ne more biti brez enakosti, enakosti pa ne brez soizmerljivosti (οὐτ’ ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας),« pravi. Tu pa obstane in opusti nadaljnjo analizo vrednostne forme. »V resnici pa ni mogoče (τῆ μὲν οὖν ἀληθείᾳ ἀδύνατον), da bi bili tako raznovrstni reči soizmerljivi,« tj. kvalitativno enaki. To izenačenje je lahko resnični naravi reči le nekaj tujega, torej le »zasilni pripomoček za praktično potrebo«.

Aristotel nam torej sam pove, kje spodleti njegova nadaljnja analiza, namreč pri manku pojma vrednosti. Kaj je tisto enako, tj. skupna substanca, ki v vrednostnem izrazu ležišča predstavlja hišo za ležišče? Kaj takega »v resnici ne more eksistirati«, pravi Aristotel. Zakaj? Hiša predstavlja nasproti ležišču nekaj enakega, kolikor predstavlja tisto, kar je v obeh, v ležišču in hiši, dejansko enako. In to je – človeško delo.

Da pa so vsa dela v formi blagovnih vrednosti izražena kot enako človeško delo in zato kot enako veljavna, Aristotel iz vrednostne forme same ni mogel razbrati, saj je grška družba temeljila na suženjskem delu, tako da je imela neenakost ljudi in njihovih delovnih sil za naravno podlago. Skrivnost vrednostnega izraza, enakost in enako veljavnost vseh del, ker in kolikor so človeško delo nasploh, je mogoče razvozlati šele, ko pojem človeške enakosti že ima trdnost ljudskega predsodka. To pa je mogoče šele v družbi, v kateri je blagovna forma obča forma produkta dela in je torej tudi medsebojno razmerje ljudi kot posestnikov blag vladajoče družbeno razmerje. Aristotelov genij zasede ravno v tem, da v vrednostnem izrazu blag odkrije razmerje enakosti. Le zgodovinska omejitev družbe, v kateri je živel, mu preprečuje, da bi odkril, v čem je pravzaprav »v resnici« to razmerje enakosti.